

ΑΡΙΣΤΟΥ ΚΑΜΠΑΝΗ

ΚΑΛΛΙΓΑΣ ΚΑΙ ΖΑΜΠΕΛΙΟΣ

ΑΘΗΝΑΙ
1972

ΑΡΙΣΤΟΥ ΚΑΜΠΑΝΗ

ΚΑΛΛΙΓΑΣ ΚΑΙ ΖΑΜΠΕΛΙΟΣ

ΑΘΗΝΑΙ
1972

ΚΑΛΛΙΓΑΣ ΚΑΙ ΖΑΜΠΕΛΙΟΣ *

Α' - ΠΑΥΛΟΣ ΚΑΛΛΙΓΑΣ

Σύμφωνα πρὸς μίαν παλαιάν πρόληψιν ἡ Ἑλληνικὴ κοινωνία δὲν δύνανται νὰ δώσῃ ὕλην πρὸς σύνθεσιν μυθιστορήματος ὡς νεοπαγῆς καὶ μὴ παρουσιάζουσα κανὲν ἐξαιρετικὸν ἐνδιαφέρον ἢ, καλύτερα, ὡς μιμητικὴ καὶ ἀχαρακτήριστος.

Δὲν εἶμαι κοινωνιολόγος καὶ κατ' ἀκολουθίαν δὲν δύνamai νὰ βεβαιώσω ἂν ἡ Ἑλληνικὴ κοινωνία ἔχει χαρακτηριστὰ πρωτότυπον ἢ ἂν τοῦναντίον κυριαρχῆται ἀπὸ τὴν τυφλὴν μίμησιν. Ἄλλ' εἴτε τὸ πρῶτον εἴτε τὸ δεύτερον ἀληθεύει, δύσκολον θὰ ἦτο ν' ἀρνηθῶμεν ὅτι αὕτη παρέχει χρήσιμον ὕλικόν εἰς τὸν μυθιστοριογράφον : ὄχι μόνον διότι ὑπάρχουν ἤδη νεοελληνικὰ μυθιστορήματα ἀνώτερα τοῦ μετρίου, ἀλλὰ καὶ διότι ἀποτελεῖ μίαν ἀναμφισβήτητον ἀλήθειαν τὸ γεγονός, ὅτι ὁ μυθιστοριογράφος δὲν εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ δημιουργῇ κοινωνίας : ἀλλὰ ν' ἀναπαριστᾷ κοινωνικὰς καταστάσεις ὑπὸ τὸ θαμβὸν ἢ κατὰστλιπνον πρίσμα τῆς ἰδιοσυγκρασίας τοῦ ὁρωμένου. Διότι ἀκόμη ὁ μυθιστοριογράφος εἶναι συγχρόνως ξηρὸς ἢ ἐπικὸς ἀφηγητὴς καὶ κριτικὸς.

Πρὸ 63 καὶ πλέον ἐτῶν ἐγράφη ἓνα σχεδὸν ἄρτιον μυθιστόρημα, διὰ τὴν συγγραφὴν τοῦ ὁποίου ἔδωκεν ὕλικόν ἢ τότε Ἑλληνικὴ κοινωνία. Τὸ μυθιστόρημα τοῦτο, δημοσιευθὲν εἰς τὴν «Πανδώραν» τοῦ 1855, ὀνομάζεται «Θάνατος Βλέκας» καὶ ἐγράφη ἀπὸ τὸν Παῦλον Καλλιγάν. Ἄλλὰ πρὶν εἰσελθῶμεν εἰς λεπτομερῆ ἀνάλυσιν τοῦ ἔργου καὶ πρὶν ἀναπαραγάγωμεν ἐδῶ μερικὰς ἀπὸ τὰς φιλολογικὰς καλλονὰς τοῦ βιβλίου, θεωροῦμεν σκόπιμον νὰ δώσωμεν ὀλίγας πληροφορίας περὶ τοῦ συγγραφέως, ἑνὸς πραγματικῶς ἀντιπροσωπευτικοῦ τύπου τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς.

---

* Ὁμιλία γενομένη εἰς τὸν Φιλολογικὸν Σύλλογον «Παρνασσός» τὸ 1916.

Ὁ Παῦλος Καλλιγᾶς ἐγεννήθη εἰς τὴν Σμύρνην ὀλίγα ἔτη πρὸ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως (1814). Ὁ πατέρας του, ἔμπορος Κεφαλλῆν, φεύγων τὴν Τουρκικὴν καταδίωξιν, εὔρεν ἄσυλον εἰς τὴν Τεργέστην. Ἐκεῖ ὁ συγγραφεὺς θὰ διήκουσε πιθανῶς τὰ ἐγκύκλια μαθήματα, συνεχίσας κατόπιν τὰς σπουδὰς του εἰς Γενεύην, Μόναχον καὶ Βερολίνον. Κατὰ τὸ 1837 ἔλαβε τὸ δίπλωμα τοῦ διδάκτορος, ὑφηγητῆς κατόπιν τοῦ Φυσικοῦ Δικαίου εἰς τὸ Ὀθώνειον Πανεπιστήμιον, ἔπειτα ἀντιστασιαγεὺς τοῦ Ἀρείου Πάγου, ὑπουργὸς τῆς Δικαιοσύνης κατὰ τὴν Ἀγγλογαλλικὴν κατοχὴν τοῦ 1854, ἐπιστρέφει καὶ πάλιν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον ὡς καθηγητῆς τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου, διὰ νὰ ἐκλεγῆ ἀκολούθως πληρεξούσιος τῆς δευτέρας ἐν Ἀθήναις Ἐθνοσυνελεύσεως. Κατὰ τὸ 1863 λαμβάνει τὸ χαρτοφυλάκιον τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν καὶ κατὰ τὸ 1866 τὸ χαρτοφυλάκιον τοῦ ὑπουργοῦ τῆς Δικαιοσύνης. Ἀπουσιάσας λόγῳ ἐκλογικῶν ἀποτυχιῶν ἀπὸ τὸ κοινοβούλιον, ἐπέστρεψεν εἰς αὐτὸ μετὰ πολλὰ ἔτη. Κατὰ τὸ 1882 τὸν βλέπομεν ὑπουργὸν ὑπὸ τὸν Τρικούπην καὶ ἀμέσως κατόπιν πρόεδρον τῆς Βουλῆς. Ἐγκαταλείψας ἀκολούθως τὴν πολιτικὴν λαμβάνει τὴν θέσιν τοῦ ὑποδιοικητοῦ καὶ μετ' ὀλίγον τοῦ διοικητοῦ τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς. Ἀπέθανε πρὸ εικοσιπέντε περίπου ἐτῶν.

* *

Ἡ πνευματικὴ παραγωγὴ τοῦ τόσο πολυσυνθέτου αὐτοῦ ἀνδρός, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξεν ἀλληλοδιαδόχως νομοδιδάσκαλος, οἰκονομολόγος, πολιτικός, ἱστοριογράφος, τραπεζίτης καὶ δημιουργὸς λογοτέχνης, καὶ ὅστις πρέπει νὰ συγκαταριθμηθῆ εἰς τοὺς θεμελιωτὰς τῆς νέας Ἑλλάδος, εἶναι ποικιλωτάτη. Ἐκτὸς τοῦ «Θάνου Βλέκα» ὅστις μᾶς ἀπασχολεῖ ἐδῶ, συνέγραψε νομικὰς καὶ ἐκκλησιαστικὰς διατριβάς, πολιτικὰ φυλλάδια ἢ, κατὰ τὴν τεχνικὴν ἔκφρασιν, λιβέλλους (pamphlets), φιλοσοφικὰς μελέτας, ὡς τὴν «Ἐπίκρισιν τῆς Γνωστικῆς τοῦ Θεοφίλου Καίρη», τὸ πεντάτομον «Ρωμαϊκὸν Δίκαιον», μελέτην ἐπὶ τῆς Βυζαντινῆς Ἱστορίας. Εἰς τὰ ἀνωτέρω πρέπει νὰ προσθέσωμεν τὰ μετὰ θάνατον ἐκδοθέντα ἔργα του, περιλαμβανόμενα εἰς πέντε τόμους καὶ περιστρεφόμενα εἰς ζητήματα νομικὰ καὶ πολιτικά.

* *

«Μεταξὺ τῶν ἐγγράφων θύματος συγερᾶς χολέρας εὔρον τὸ μυθᾶριον τοῦτο», ἔγραφεν ὁ Καλλιγᾶς πρὸς τὸν ἐκδότην τῆς «Πανδώρας», «τὸ μυθᾶριον τοῦτο φέρον τὴν ἐπιγραφὴν : "ἀτελεὲς τῷ Ἡφαιστῷ". Ἐκ τῆς ἀναγνώσεώς του εἶδον ὅτι περιέχει ἐν μικρογραφίᾳ σκιαγράφημά τι τῶν καθ' ἡμᾶς καὶ εὐρέθην ἐν ἀμχανίᾳ τί νὰ πράξω, μὴ διακείμενος οἰκείως πρὸς τινα τῶν

ἀρχαίων θεῶν καὶ θεαινῶν. Ἐπὶ τέλους ἐνθυμήθην πόσον εὐνοεῖσαι ὑπὸ τῆς "Πανδώρας". Σοῦ τὸ στέλλω λοιπὸν διὰ νὰ τὸ ἐγχειρίσης εἰς αὐτήν, ἣτις δὲν ἀμφιβάλλω, ὅτι βλέπει ἐνίστε τὸ ἐσπέρας τὸν Ἥφαιστον καὶ δύναται νὰ τὸ παραδώσῃ εἰς αὐτὸν ἀσφαλῶς. Γνώριζε ὅτι ἀναδέχομαι τὴν τελευταίαν ἐκτέλεσιν βουλήσεως διαθέτου».

Τὸ φιλολογικὸν τοῦτο στρατήγημα δὲν εἶναι βεβαίως πρωτότυπον. Ὅπως δὲν εἶναι δικαία ἡ «τελευταία βούλησις» τοῦ ἀτέχνως κρυπτομένου συγγραφέως, ὅσον ἀφορᾷ τὴν παράδοσιν τοῦ «σκιαγραφήματος» ἐκείνου τῶν καθ' ἡμᾶς εἰς τὰς καταβρωτικὰς φλόγας τοῦ πυροχαροῦς. Θεοῦ. Καὶ ἀπὸ τὴν ἀνάλυσιν τοῦ βιβλίου θ' ἀποδειχθῆ, πιστεύομεν, ἡ ἀκρίβεια τοῦ ἰσχυρισμοῦ μας.

* *

Ὁ Θάνος Βλέκας, ἐπίμορτος καλλιεργητῆς καὶ κτηνοτρόφος, ἦτο δευτερότοκος υἱὸς ἐνὸς ἀγωνιστοῦ τῆς Ἐπαναστάσεως καὶ ἀρματολοῦ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας. Ὁ πρωτότοκος ἀδελφός του Τάσος, ἀνθυπολοχαγὸς τοῦ στρατοῦ, «ἀγανακτῶν διότι δὲν προεβιβάζετο ἀναλόγως τῶν πατραγαθῶν του, ἐνίστε συνηκολούθει καὶ αὐτοὺς τοὺς ληστὰς, μεθ' ὧν εἶχε πάντοτε σχέσιν, ἕωσον ἐλάμβανεν ἀμνηστίαν καὶ ὑπόσχεσιν προβιβασμοῦ, ἀλλὰ μὴ ἐκπληρουμένην».

Ἀνάλογόν τι συνέβαινε ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Ὁ Τάσος εἶχεν ἐξέλθει μὲ συμμορίαν ληστῶν καὶ τοῦτο ἐγνώριζεν ἡ μητέρα του, ἡ ὁποία, πραγματικῆ θεματοφύλαξ τῶν ἐκφυλισθέντων κλέφτικων ἰδανικῶν, περιφρονοῦσε τὸν Θάνον ὡς διάγοντα ζωὴν «ἐπίμοχθον καὶ δουλικήν».

* *

Ὁ Θάνος Βλέκας εὐρίσκεται μεταξὺ τοῦ ποιμνίου του εἰς κάποιον χωρίον τῆς Λαμίας καὶ δέχεται τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ διδασκάλου Ἡφαιστίδου (ἀγαθοῦ σχολαστικοῦ καὶ πολὺ συμπαθητικοῦ ἀρχαιοπλήκτου, περιορίζοντος τὴν σοφίαν εἰς τὴν γνῶσιν τῶν ἀνωμάλων σχηματισμῶν ρημάτων καὶ ὀνομάτων), ὡς καὶ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ ἐφημερίου Παπαϊωνᾶ. Ἡ μητέρα τοῦ Θάνου ζητεῖ ἀπὸ τοῦ ὄχι ἀπροσδοκῆτους ἐπισκέπτας πληροφορίας διὰ τὸν μεγαλύτερον υἱὸν τῆς καὶ μαθαίνει ὅτι ὁ ἀναλαβὼν τὴν καταδιώξιν τῆς ληστείας μοίραρχος εἶναι ὄντως Σατανᾶς. Μόλις πληροφορηθῆ ὅτι ὁ ληστής ἔχει συγγενεῖς τοὺς βασανίζει, διὰ νὰ τοῦ καταδώσουν τὸ κρησφύγετον. (Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον μᾶς εἰσάγει ὁ συγγραφεὺς εἰς τὴν διήγησιν).

Ὀλίγον μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν ἐπισκεπτῶν, ἐμβαίνει εἰς τὴν κατοικίαν ἄγγελος δεινῶν. Εἶν' ἓνας βοσκός, ὁ ὁποῖος ἀγγέλλει τρομερὸν διὰ τὸν Βλέκαν καὶ τὴν μητέρα του συμβάν. Ὁ ἀδελφός του Τάσος ἐπληγῶθη

εις τὸν ἀγῶνα πρὸς τὸ καταδιωκτικὸν ἀπόσπασμα : « Ἐξω ἀπὸ τῆ Λαμία ἔκαμε χωσιά μὲ τοὺς δικούς του. Δὲν ξέρω ἂν ἐβγαίνεν ὁ μοίραρχος ἢ ὁ ἀξιωματικὸς. Ἐκεῖ ἐβαρέθησαν. Ἐπεσαν δύο χωροφύλακες. Ὁ Τάσος ὤρμησε μὲ τὸ σπαθὶ καὶ σ' αὐτὸ ἀπάνω τοῦ ἤλθε τὸ βόλι κ' ἔπεσε. . . Δυὸ δικοὶ του τὸν ἐτράβηξαν ἀπὸ τὸ ποδάρι μέσα στὴ ρεματιά καὶ ἀπὸ κεῖ τὸν κατέβασαν ἴσια στὴ στάνη. Οἱ ἄλλοι σκόρπισαν. . . Τὸ βόλι ἔμεινε μέσα καὶ θέλει γιατρὸν γιὰ νὰ δουλέψῃ τὴν πληγὴ. Ἐμεῖς δὲ μπορούμε νὰ τὸν κρατήσωμε, γιατί θάκουσθῃ. Τοῦ ἐστρώσαμε φύλλα μέσα στοὺς θάμνους καὶ τὸν ἐσκεπάσαμε πού δὲν φαίνεται. . . ».

Ἡ Ἑλλάς ἐληστοκρατεῖτο τότε. Οἱ ἀρματαλοὶ εἶχαν ἐκφυλισθῆ εἰς ληστοσυμμορίας. Καὶ ὁ Καλλιγᾶς δίδει μίαν ζωντανὴν εἰκόνα τῆς μετεπανάστατικῆς καταστάσεως εἰς ἓνα νομὸν τῆς Στερεᾶς :

« Πολλά », γράφει, « συνετέλεσαν ὥστε ἡ ἐπαρχία τῆς Φθιώτιδος νὰ μασιτίζηται σταθερῶς ὑπὸ τῆς ληστείας, πρὸ πάντων ὅμως τὸ δυσφύλακτον τῶν ὀρίων, τὰ ὁποῖα δὲν ἐστηρίχθησαν εἰς ὕψηλά καὶ δύσβατα ὄρη (ἡ Ἑλλάς ἐξετείνετο τότε μέχρις Ὀρθρου). Ἀλλὰ καὶ τὰ μέσα τῆς καταδιώξεως ἦσαν ἀτελῆ. Ἡ ἐνοπλος δύναμις συνέκειτο ἐξ ἀτάκτου στρατοῦ ἐθελοντῶν ἐγχωρίων. Τοιοῦτοι στρατιῶται, ἔχοντες σχέσεις μετὰ ληστῶν ἢ καὶ αὐτοὶ ἐνίοτε μετερχόμενοι τὸν ληστρικὸν βίον, ὅταν ἐκ πειθαρχικῆς αἰτίας ἐπροτίμων νὰ λιποτακτῆσουν παρὰ νὰ ὑποστῶσι ποινὴν, δὲν κατεδίωκον σπουδαίως τοὺς σχετικούς καὶ ὁμοίους τῶν. Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἡ ἐνοπλος δύναμις ἐφθάνεν ἐκεῖ ὅπου ἦσαν οἱ λησταὶ μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν ληστῶν. Ἀλλ' ὅταν ἐπλεόναζε τὸ κακὸν ἔκτακτα μέτρα ἐγίνοντο ἀναγκαῖα, παραλλάσσοντα κατὰ τὴν ἰκανότητα καὶ τὸν χαρακτήρα τοῦ ἀνωτέρου ἀξιωματικοῦ εἰς ὃν ἀντιθετο ἡ καταδίωξις. Τινές, μεταχειριζόμενοι τὴν πολιτικὴν τέχνην, ἐπειθον τοὺς ἰκανότερους ληστάρχους νὰ καταχθοῦν εἰς τὸν στρατόν, τοὺς ἐφόνευον, ἢ τοὺς ἐξηνάγκαζον νὰ δραπετεύσουν εἰς τὸ Ὀθωμανικὸν ἔδαφος, κάποτε δὲ καὶ τοὺς συνελάμβανον. . . ». Ἀλλ' ἡ σπασμωδικὴ αὐτὴ καταδίωξις δὲν εἶχε πάγια ἀποτελέσματα. . . Ὁ μοίραρχος ὅμως, ὁ ὁποῖος ἐστάλη πρὸς καταδίωξιν τοῦ Τάσου εἶχε μεθόδους τρομοκρατικὰς. Εἶχε τὴν ἰκανῶς βásiμον γνώμην ὅτι, ἂν ἡ ἐπαρχία δὲν θέλῃ τοὺς ληστὰς, λησταὶ δὲν δύνανται νὰ ὑπάρξουν. . . Εἰς τὰ ὄμματά του ὄλοι ἦσαν ὕποπτοι.

« Ἐπληροφορεῖτο τίς ὁ ληστής, ποῖοι οἱ γονεῖς του καὶ οἱ ἔχοντες μετ' αὐτοῦ σχέσεις καὶ, ἐπειδὴ αὐτοὶ ἦσαν οἱ προχειρότεροι, αὐτοὺς ἐβασάνιζεν. Ἄλλους ἐμαστιγῶνεν, ἄλλους ἐκρέμα ἐκ τῶν ποδῶν, εἰς ἄλλων τὸ στήθος ἐπέθετε λίθους ὀγκῶδεις καὶ στρέβλας καὶ μύδρους σιδηροῦς. . . ». Ἴδου ὁ λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον ὁ Θάνος καὶ ἡ μητέρα του ἐπῆγαν μὲ πολλὰς προφυλάξεις νὰ πάρουν τὸν πληγωμένον ληστήν καὶ νὰ διευκολύνουν τὴν δραπετεύσιν του εἰς τὸ Ὀθωμανικὸν ἔδαφος.

Ἄλλὰ καὶ ὁ Θάνατος δὲν ἦτο ἀσφαλῆς. Διότι τὸ καταδιωκτικὸν ἀπόσπασμα ἐγκατεστάθη, ἀπουσιάζοντος αὐτοῦ, εἰς τὴν καλύβην του καὶ οὕτω ἐκινδύνευε νὰ πέσῃ εἰς χεῖρας τῶν στρατιωτῶν, οἱ ὅποιοι θὰ ἐφήρμοζαν ἐπ' αὐτοῦ τὰς ἱερεξεταστικὰς μεθόδους τοῦ μοιράρχου. Ἐφυγε λοιπὸν, ὄπως ἢ μητέρα του καὶ ὁ ἀδελφός του, καὶ κατέφυγεν εἰς τὸ σπίτι τοῦ μεγαλοκτηματίου Ἀϋφαντῆ, ὅπου ἐζήτησε καὶ εὔρε θεσιν βοσκοῦ, κατακτῆσας ταῦτοχρόνως τὴν συμπάθειαν τοῦ αὐθέντου του καὶ τὴν καρδίαν τῆς κόρης του Εὐφροσύνης. Ὀλίγη ἀνατολογία ἐρωτικῆ καὶ τὸ μυθιστόρημα λαμβάνει πάλιν τὸν κανονικὸν του δρόμον καὶ τὴν ἀρρενωπὴν ὄψιν του.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸν λήσταρχον ἀδελφόν του σχηματίζει οὗτος «μουλοῦκι» ἀρματωλικόν, τὸ ὅποιον θέτει εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Δερβέναγα : «Διότι», ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ συγγραφεὺς, «ἡ Ὄθωμανικὴ ἐξουσία κατὰ τὴν Θεσσαλίαν καὶ ἀλλαχοῦ ἐξηκολούθει νὰ μεταχειρίζεται τοὺς Ἕλληνας πρὸς διατήρησιν τῆς κοινῆς εὐταξίας, πρὸ πάντων διὰ νὰ τοὺς ἀποσπάσῃ τοῦ ληστρικοῦ βίου». Ἄλλ' ὁ Δερβέναγας ἐπαυθῆ ἀπὸ τὸν πασᾶν τῆς Λαρίσης. Καὶ ὁ νέος Δερβέναγας ἐκρίνε καλὸν ν' ἀντικαταστήσῃ τοὺς Ἕλληνας ἀρματωλοὺς μὲ Ἀρβανίτες.

Ὁ Τάσος κατ' ἀνάγκην γίνεται καὶ πάλιν κλέφτης καὶ συγκροτεῖ φοβερὰν συμμορίαν ἀπὸ εἴκοσιν ἀνδρας, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ Σκιᾶς εἶναι τὸ πρωτοπαλλήκαρον.

Τὰ νέα ληστρικά κατορθώματα τοῦ Τάσου ὁ συγγραφεὺς περιγράφει μὲ σπανίαν τέχνην. Γνωρίζει νὰ κρατῆ ἄγρυπνον τὸ ἐνδιαφέρον μας, ἀνάμεσ' ἀπὸ ὅλας τὰς περιπετειάς, τὰς ὁποίας παρεισάγει ἀκολουθῶν τὸ παράγγελμα τοῦ Γκαῖτε, κατὰ τὸ ὅποιον ὁ μυθιστοριογράφος ἀντιθέτως πρὸς τὸν δραματικόν, δὲν πρέπει νὰ σπεύδῃ πρὸς τὴν λύσιν δι' ὅλων του τῶν δυνάμεων, ἀλλὰ νὰ διανθίσῃ τὴν ἀφήγησιν μὲ χαρακτηριστικὰ ἐπεισόδια καὶ ὠραίας λεπτομερείας, πρέπει νὰ κάμνῃ δρόμον μετ' ἐμποδίων. Περιγράφει ἐξαισιῶς τὴν φυγὴν τοῦ ἐπικηρυχθέντος Τάσου. Τὸ σχετικὸν κεφάλαιον γεμᾶτο ἐπικὴν δύναμιν καὶ μεγαλοπρέπειαν συνιστᾷ εἰς ἐκείνους, τοὺς ὁποίους ἢ σημερινὴ ὁμιλία θὰ κινήσῃ εἰς ἀνάγνωσιν τοῦ «Θάνου Βλέκα».

* * *

Καιρὸς ὅμως νὰ ἐπανεέλθωμεν εἰς τὸν κύριον ἥρωα τῆς πρωτογενοῦς αὐτῆς ἐθνικῆς μυθιστορίας. Εἰς τὸν Θάνον, ὁ ὁποῖος, ἐγκαταλείψας τὴν μικρὰν του ἰδιοκτησίαν ἐξ αἰτίας τοῦ ἀδελφοῦ του, ζητεῖ ἤδη νὰ φύγῃ καὶ ἀπὸ τὴν Θεσσαλίαν διὰ τὴν αὐτὴν ἀκριβῶς ἀφορμὴν. Ἐν τούτοις δὲν τὸ κατορθώνει. Διότι συλλαμβάνεται εἰς τὸν Βόλον ὡς ἀδελφὸς καὶ συνένοχος τοῦ Τάσου καὶ ἀπάγεται εἰς τὰς φυλακάς, ὁ δὲ Καϊμακάμης ἀποφασίζει νὰ τὸν ἀποκεφαλίσῃ. Σώζεται ὅμως καὶ δὴ κατὰ λάθος τοῦ Καϊμακάμη.

«Ὁ Καϊμακάμης ἦτον ἄνθρωπος νωθὸς καὶ φίλος τῆς ἡδυπαθείας», γράφει ὁ Καλλιγᾶς, «ὅσον ἔνεστιν ἀποφεύγων τὰς περιπλοκάς καὶ ἑνασχολούμενος εἰς τὰ τῆς ὑπηρεσίας του μόνον, ὅταν ἡ διάθεσις του τὸ ἐπέτρεπε, δηλαδὴ ὅταν δὲν εἶχε βεβαρυμένον τὸν στόμαχον ἢ εἶχεν ἀπολαύσει τὴν πρέπουσαν τῆς ἀναπαύσεως δόσιν, ἥτις ὅπως οὖν ὑπερέβαινε τὸ κοινὸν μέτρον. Κατ' αὐτὸν αἱ μέριμναι εἶναι ἐχθραὶ τῆς εὐεξίας· εὕρε δὲ τρόπον νὰ σώσῃ ταύτην ἀπὸ τῆς ἐπιβούλου ἐνέδρας ἐκείνων, συμβουλευόμενος περὶ παντὸς πράγματος Ἰμάμην τινά, τὸν ὁποῖον ἐθεώρει ἄνθρωπον εὐσεβῆ καὶ ἐπομένως ἄξιον ἐμπιστοσύνης. Τὸ πρῶτ', μετὰ τὴν προσευχὴν, ἐσύχναζεν εἰς καφενεῖον παρὰ τὸν αἰγιαλὸν ὅπου ἤρχετο ὁ Ἰμάμης. Ἐκεῖ ἔπινον τὸν καφέ καὶ ἐκάπνιζον τὸν ναργιλέν, ὅταν δέ, δηλαδὴ οὐχὶ καθ' ἑκάστην, ἡ ψυχικὴ διάθεσις τοῦ Καϊμακάμη ἐφθάνεν ἐκείνον τὸν βαθμὸν τῆς γλυκυθυμίας, τὸν ὁποῖον οἱ Ὄθωμανοὶ ὀνομάζουσι κέφ, τότε ἐξήτει τὴν γνώμην τοῦ Ἰμάμη, τὴν ὁποῖαν ἀνεξετάστως παρεδέχετο».

Οἱ στρατιῶται παρέστησαν εἰς τὸν Καϊμακάμην τὴν μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ του ὁμοιότητα τοῦ Θάνου, ὅτι τὸν συνέλαβον ἐκτὸς τοῦ Βόλου κατασκοπεύοντα βεβαίως, καὶ ὅτι ἡ κεφαλὴ του, ἐκτιθεμένη εἰς κοινὴν θέαν, θέλει ἐμπνεύσει τρόπον καὶ εὐχαριστήσῃ τὸν Πασᾶν. Ταῦτα δὲ ἔλεγον διὰ νὰ λάβουν ἀνάλογον ἀμοιβήν, ἀλλ' ὁ Καϊμακάμης ἀνέβαλε τὴν ἀπόφασίν του διὰ νὰ ἐρωτήσῃ τὸν Ἰμάμην.

Κατ' ἐκείνας τὰς ἡμέρας ἄλλη ὑπόθεσις κατέστη λίαν ὀχληρὰ εἰς τὸν Καϊμακάμην. Ἕλλην ἐμποροπλοίαρχος ἐκρατεῖτο εἰς τὰς φυλακάς μετὰ τοῦ πληρώματος τοῦ πλοίου του ἐπὶ ναυταπάτῃ καὶ δύο ἄνθρωποι ἕνεκα αὐτοῦ μετὰ φορτικότητος τὸν κατεβάρυνον· ὁ Ὄθωμανὸς ἔμπορος τὸν ὁποῖον ἠπάτησαν καὶ ὁ Ἕλλην πρόξενος. Αὐτὸς μὲν ἀπαιτῶν τὴν παράδοσιν τῶν κρατουμένων, διὰ νὰ τοὺς ἀποπέμψῃ νὰ δικασθοῦν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐκεῖνος δὲ ἐναντιούμενος καὶ ἐπιμένων νὰ μὴ παραδοθοῦν πρὶν ἰκανοποιηθῆ διὰ τὰς ζημίας του. Ὁ Ὄθωμανὸς ἦτον ἄξιος συμπαθείας. Φορτώσας ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ πλοίου ἢ «Κλυταιμνήστρα» σίτον διὰ νὰ τὸν πωλήσῃ ἐν Σύρῳ, πρὸς περισσοτέραν ἀσφάλειαν συνέπλεε καὶ αὐτὸς μετὰ τοῦ φορτίου. Ἡ προφύλαξις αὕτη δὲν ἐξήρκεσεν ὅμως, διότι, ὅταν ἐξῆλθον τοῦ Παγασαίου κόλπου, ὁ πλοίαρχος διέθεσεν οὕτω πως τὰ ἱστία του, πνέοντος βιαιότερου τοῦ ἀνέμου, ὥστε τὸ πλοῖον ἐσαλεύετο καὶ παρεσύρετο ὡς ἐν καιρῷ τρικυμίας. Ὁ Ἀβδουλᾶς, οὕτως ὀνομάζετο ὁ ἔμπορος, ἔντρομος καὶ ναυτιῶν εἰσέδυσεν εἰς τὴν καμπίναν του· ὁ δὲ πλοίαρχος, μὴ ἐφορευόμενος πλέον, λαθραίως ἐξήγαγε τὸ φορτίον ἐπὶ λέμβων εἰς τὴν Εὐβοϊκὴν ἀκτὴν ἐνθα τὸ ἐπώλησε, τὸ δὲ πλοῖον μετὰ ταῦτα διατρήσας κατέδυσε· τὸν δὲ Ἀβδουλᾶν διέσωσεν ἐν τούτοις ὁ Ζάρπας οὐχὶ φιланθρωπία κινούμενος, ἀλλὰ διὰ νὰ τὸν μεταχειρισθῆ ὡς φερέγγυον μάρτυρα κατὰ τὴν ἐν Βόλῳ συνταχθησομένην πιστοποιήσιν τοῦ θαλασσοῦ δυστυχήματος, ὥστε

νά λάβη παρά τοῦ ἐν Σύρῳ ἀσφαλιστικοῦ καταστήματος τὴν συμφωνηθεῖσαν ἀποζημίωσιν. Ἄλλ' ὁ Ἀβδουλάς δὲν εἶχεν ἀσφαλίσει τὸ φορτίον του καὶ ἦτον ἀπαρηγόρητος, στερηθεὶς σχεδὸν ὅλης τῆς περιουσίας του. Ἄφου συνετάχθη ὁμως ἡ πιστοποίησις, ἐκ περιστάσεως ἔμαθεν ὅτι οὔτε τρικυμία συνέβη οὔτε τὸ φορτίον ἀπωλέσθη, ἀλλ' ἐπωλήθη ἐν Ὁρεῶ. Ἐζήτησε, λοιπόν, τὴν κράτησιν τοῦ Ζάρκα καὶ τοῦ πληρώματος, ἦτις, συνευδοκοῦντος τοῦ Ἰμάμη, διετάχθη παρά τοῦ Καϊμακάμη, ἐναντίον τῶν παραστάσεων τοῦ Ἑλληνοῦ προξένου, ὑποσχομένου ὅτι ἐν Ἑλλάδι θέλει δικαιωθῆ πληρέστατα ὁ Ἀβδουλάς· αὐτὸς ὁμως δὲν ἐπίστευε πλέον εἰς τοὺς Δαναοὺς. Ὁ πρόξενος διεμαρτυρήθη καὶ ἐνέκειτο ἀπειλῶν, ὁ δὲ Καϊμακάμης δὲν ἐφοβεῖτο, ἀλλ' ἐπεθύμει ν' ἀπαλλαγῆ τῶν φωνασκιῶν τοῦ προξένου... Τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν ἔμελλε, λοιπόν, ὁ Καϊμακάμης νὰ συμβουλευθῆ τὸν Ἰμάμην περὶ ἀμφοτέρων τῶν ὑποθέσεων, ἐν τοσοῦτῳ δὲ ἀνεπαύετο ἀμέριμνος καὶ ἐτρύφα.

«Ὁ Θάνος ἐμπῆκεν εἰς τὴν αὐτὴν φυλακὴν, ἔνθα ἐκρατοῦντο οἱ ναῦται τῆς "Κλυταιμνήστρας" καὶ ὁ Ζάρκας, δὲν ἠδύνατο δὲ νὰ ἐξηγήσῃ εἰς αὐτοὺς διατί ἐκρατεῖτο, εἰ μὴ διότι ἦτο ἀδελφὸς τοῦ Τάσου. Ἐκοιμήθη, λοιπόν, τὴν νύκτα ὑπνον βαθὺν ὡς ἐκ τοῦ καμάτου τῆς ὁδοιπορίας του, ἀλλὰ πολλὰ εἶδεν ὄνειρα. Πρῶτον εἶδε πυρὰν ὑπερμεγέθη καὶ ἐν τῷ μέσῳ αὐτῆς τὸν Παπαϊωνᾶν φαιδρὸν ἐκτείνοντα τὰς χεῖρας καὶ εὐλογοῦντα προέβαινον δὲ καὶ ἡ πυρὰ καὶ ὁ Παπαϊωνᾶς τερατωδῶς μεγεθυνόμενοι ὥστε ἐφαίνοντο ὅτι μέλλουν νὰ τὸν συναρπάσουν. Ἐπειτα εἶδεν ὅτι συμπλέει μετὰ τῆς Εὐφροσύνης, ἀλλὰ σφοδρὰ καταγιγίς συντριβεὶ τὸ πλοῖον καὶ ἀμφοτέροι καταδύουσι. Πρὸς στιγμὴν εἶδε τὴν Εὐφροσύνην πίπτουσαν εἰς τὸν βυθόν, ἀλλ' ἀκολουθῶν τὴν πτώσιν της δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ τὴν εὕρῃ, τὰ δὲ ὕδατα ἔπνιγον τὴν φωνὴν του, ἐνῷ ἤθελε νὰ κράξῃ τὸ ὄνομά της. Ἐντρομος ἐξηγέρθη ὡς ἐκ τῆς ἐνεργείας τοῦ ὄνειρου, ἀλλὰ, πεισθεὶς ὅτι ἦτον ὄπτασις, ἐκοιμήθη πάλιν τὸν ὑπνον τῶν δικαίων ἐν πλήρει ἀγνοίᾳ, ὅτι τὴν ἐπαύριον ἔμελλε ν' ἀποφασισθῆ ἡ τύχη του.

«Τὸ πρῶτ' ὁ Καϊμακάμης, ἀφ' ἑρρόφησε μεθ' ἡδονῆς καὶ κατὰ μικρὸν τὸν καφέ, ἀνεφύσησε δὲ τὸν ναργιλέ, ἤρχισε νὰ λαλῆ πρὸς τὸν παρακαθήμενον Ἰμάμην, ζητῶν παρ' αὐτοῦ τρόπον νὰ ἀπαλαχθῆ τῆς φλυάρου φορτικότητος τοῦ μικροῦ προξένου, συγχρόνως δὲ καὶ τῶν κλαυθμηρῶν δεήσεων τοῦ ἀδικηθέντος Ἀβδουλλᾶ. Ὁ Ἰμάμης ἐσκέφθη πρῶτον καθ' ἑαυτὸν, διεφύσησε τὸν παφλάζοντα ναργιλέ, ὡς ἐξ αὐτοῦ ἐκμυζῶν τὰ σοφὰ βουλεύματα καὶ τότε εἶπε τὸ "εὐ ρ η κ α".

»Βλέπεις αὐτὸ τὸ πολεμικὸν κάτεργον, τὸ ὁποῖον ἐτοιμάζεται ν' ἀποπλεύσῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν; Εἰς αὐτὸ νὰ ἐπιβιβάσῃς ὅλους αὐτοὺς τοὺς ἀχρεῖους καὶ τὸ διβάνι ἄς ἀποφασίσῃ τί πρέπει νὰ γίνῃ. Καθὼς λέγει ὁ προφήτης, καὶ ἂν δὲν εἶναι τι ὀγκωδέστερον κόκκου συνάπεως καὶ ἂν

κεκρυμμένον ἐντὸς βράχου, ἐν τῷ οὐρανῷ ἢ ἐν τῇ γῆ, ὁ Θεὸς τὸ φέρει εἰς φῶς. Ὅταν λοιπὸν ἡ κακία αὐτῶν τῶν ἀνθρώπων φανερωθῇ εἰς τὸ Διβάνι, ἐκεῖ ἂν θέλῃ ὁ πρόξενος ἄς δεῖξῃ τὸ ἀνάστημά του.

— Ἄφεριμ Ἰμάμ! ἀπήντησεν ὁ Καϊμακάμης καὶ διὰ ν' ἀπαλλαγῶ τὸ ταχύτερον ἀμέσως δίδω τὰς διαταγάς. Ἐκρουσε, λοιπὸν, τὰς παλάμας του διὰ νὰ καλέσῃ τὸν Γ ι α σ α χ τ σ ἦ ν του, εἰς ὃν ἔδωκε τὰς ὁδηγίας ταύτας ὅπως ἐκτελεσθοῦν ἀμέσως πρὶν λάβῃ καιρὸν ὁ Πρόξενος νὰ τὸν ἐπισκεφθῇ, ἔμεινε δὲ ἐκεῖ ἕως οὗ ἐπεβιβάσθησαν οἱ κρατούμενοι καὶ ἀνέσπασε τὴν ἄγκυραν τὸ κάτεργον. Καθηδυνόμενος εἰς τὴν ἐπιτυχίαν ταύτην ἐλησμόνησε νὰ συμβουλευθῇ τὸν Ἰμάμην περὶ τοῦ Θάνου καί, ἐφησυχάσας εἰς τὰ γινόμενα, ἀπῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν του...».

Κατ' εὐτυχίᾳ διὰ τὸν ἥρωα τοῦ μυθιστορήματός μας σύμπτωσιν, ὁ Γ ι α σ α χ τ ἦ ς δὲν ἐνόησε τὴν διαταγὴν τοῦ κυρίου του, διότι ὅταν τὴν ἐπαύριον ὁ Ἰμάμης ἀπεφάνθη ὅτι πρέπει νὰ κατατομηθῇ ὁ Θάνος ὡς ἀδελφὸς ἀρχιληστοῦ, ληστής δὲ καὶ αὐτὸς βεβαίως, ὁ Θάνος δὲν εὐρέθη πλέον ἐντὸς τῶν φυλακῶν, ἐπιβιβασθεὶς κατὰ λάθος μετὰ τῶν ναυτῶν τῆς «Κλυταιμνήστρας» εἰς τὸ πλοῖον...

Ἐξαισίον εἶναι τὸ περικτεϊῶδες ἀκόλουθον κεφάλαιον ὑπὸ τὸν τίτλον ὁ «Διάπλους», εἰς τὸ ὁποῖον περιγράφεται ἡ ἐν τῷ πλοίῳ ἀποστασία τῶν κρατουμένων καὶ ἡ προσωρινὴ ἀπελευθέρωσις τοῦ Θάνου, καταντήσαντος ἀκολούθως εἰς τὰς φυλακάς τῶν ὑποδικῶν τῆς Χαλκίδος, καθ' ἣν στιγμὴν ὁ ἀδελφὸς του, ὁ ἔνοχος τόσων ἐγκλημάτων καὶ ὁ αἷτιος τῶν δεινῶν τοῦ Θάνου, ἐπανήρχετο εἰς τὰς Ἀθήνας ἀμνηστευόμενος ἀπὸ τὴν κυβέρνησιν καὶ προβιβαζόμενος. Ὅποια ἐπιβράβευσις τῆς ἀδικίας καὶ ὅποια καταδυνάστευσις τῆς ἀθωότητος. Ἡ ἀντίληψις δὲν εἶναι καθόλου ὀπτιμιστικὴ, καθόλου εἰδυλλιακὴ καὶ αισιόδοξος, ἀλλὰ καὶ ὁ Καλλιγᾶς εἶναι τόσον ἐξυπνος, τόσον εἴρων καὶ τόσον σκεπτικιστῆς, ὥστε νὰ μὴ φρονῇ ὅτι ὁ κόσμος εἶναι κοιλάς εὐτυχίας καὶ ὅτι ἐπλάσθη κυρίως χάριν τῶν δικαίων καὶ τῶν τιμίων ἀνθρώπων.

Ἡ περιγραφὴ τῶν φυλακῶν τῆς Χαλκίδος, ἡ ἐξεικόνισις τῆς λειτουργίας τῆς δικαιοσύνης κατὰ τὴν Ὀθώνειον ἐποχὴν, τὰ χάλια τῶν ἀνακριτῶν καὶ τῶν δεσμοφυλάκων, ὅλη ἡ ἀκαταστασία καὶ ἡ ἀσυναρτησία τῆς πρωτογενοῦς πολιτείας περιγράφονται ζωηρότατα.

«Τὸ δεσμοτήριον τοῦ Θάνου», γράφει ὁ Καλλιγᾶς, «ὡμοίαζε κρυερὸν Τάρταρον. Τὸ μεταξὺ τῶν δύο παχυτάτων τοίχων τοῦ φρουρίου Χαλκίδος διάστημα ὑπὸ τῶν οἰκοδόμων τοῦ μεσαιῶνος ἀφέθη κατὰ τὸ ἰσόγειον κενόν, ἐπιστεγασθὲν διὰ πολλοῦ χώματος, διὰ νὰ χρησιμεύσῃ ἴσως ὡς ἀποθήκη. Εἰς τὸ ἄντρον τοῦτο ἡ λαμπὰς τῆς ἡμέρας οὐδέποτε ἐπεμψεν ἀκτίνας, διότι μία μόνη ὑπάρχει φωταγωγὸς ὁπῆ καὶ αὐτὴ ὑπὸ τὰς τριπλάς τοῦ πυλῶνος τοῦ φρουρίου ἀψίδας, δι' ὧν εἰσέρχεται τις εἰς τὴν Χαλκίδα.

Εἰς τὸν Ἑρεβὸν τοῦτον ἀναμιξ ἔρριπτοντο κατὰδικοὶ καὶ ὑπόδικοὶ καὶ πολλαὶ ἡμέραι παρήρχοντο ἕως οὗ οἱ ὀφθαλμοὶ των, συνηθίζοντες τὸ σκότος, νὰ διακρίνουν ποῦ εὐρίσκονται. Δι' ὅλης τῆς ἡμέρας, ἄνω καὶ κάτω ἐκινουῦντο ὡς ἀγέλη θηρίων, οἱ μὲν κατὰδικοὶ ἀναφανδὸν καυχώμενοι διὰ τ' ἀνδραγαθήματά των, λησταί, φονεῖς ἐμπρησταί, κλέπται παντὸς εἶδους, βιασταί, ναυταπατεῶνες, πλαστογράφοι, οἱ δὲ ὑπόδικοὶ ἐνασχολούμενοι εἰς διαβούλια πρὸς ἐπιτυχίαν ἀπολύσεως. Τὰ πρωτεῖα εἶχον οἱ δεινότεροι κακοῦργοι, οἱ ὅποιοι ὑβριστικῶς μετεχειρίζοντο τοὺς ἐπὶ ἐλαφρῷ ἐγκλήματι ὑποδίκους ἢ καταδίκους, οἱ δὲ προφερέστεροι κατὰ τὴν τέχνην ἐδίδασκον τοὺς ἀπλουστέρους ὑποδίκους, ἅμα εἰσερχομένους πῶς ν' ἀποπλανήσουν τὴν ἀνάκρισιν. Οἱ ἔχοντες τὰ μέσα ἐδωροδόκουν τοὺς φύλακὰς των καὶ διετήρουν δι' αὐτῶν σχέσεις μετὰ τῶν ἐκτὸς τῆς φυλακῆς συνεργῶν καὶ ἀκριβῶς μανθάνοντες ὅλοι τὰ βήματα τῆς ἀνακρίσεως ἀντεμνηχανῶντο εὐμεθόδως. Ἐκ τῶν πρώτων καὶ στοιχειωδεστέρων μαθημάτων τοῦ ὑποδίκου εἶναι τὸ ἄλλοθι, τὸ ὅποιον διὰ τοιούτων συνεννοήσεων ἐπιτηδείως κατεσκεύαζον. Κατὰ τοιοῦτον τρόπον ἡ ἐξέτασις τῶν ὑποδίκων ἐγένετο τύπος περιττὸς καὶ ἄσκοπος. Εἶποντο ὅμως τὰ δεινότερα μαθήματα πρὸς νέας κακουργίας καὶ ἐκεῖ συνδιαμετηλλάσσοντο αἱ γνώσεις, ὡς δι' ἀλληλοδιδασκτικῆς μεθόδου. Δὲν ἦτον ἐν τούτοις μακρὰ καὶ διηνεκῆς ἡ διαμονὴ τῶν κακούργων ἐντὸς τοῦ πανδαιμονίου τούτου, διότι αἱ χάριτες ἀλληλοδιαδόχως διεβίβαζον εἰς τοὺς κόλπους τῆς κοινωνίας τοὺς ἐκπαιδευθέντας εἰς τὰ μέσα, δι' ὧν αὕτη καιριώτερον τραυματίζεται. Τινὲς μάλιστα διήλθον πολλάκις αὐτὸν τὸν κύκλον ἐκ τῆς κοινωνίας εἰς τὸ δεσμοτήριον καὶ ἐκ τοῦ δεσμοτηρίου, διὰ τῆς χάριτος, ἐπανήλθον εἰς τὴν κοινωνίαν, ὅθεν πάλιν ἐπανέκαμpton περιοδικῶς, ὥστε τὰ διάφορα ταῦτα στάδια ἐθεώρουν ὡς μεταβολὴν κατοικίας ἢ ὡς τὴν διαδοχὴν τῶν ὥρων τοῦ ἐνιαυτοῦ. Οὔτε ἡ ὑποτροπὴ ἀντέκειτο εἰς τὴν ἐπανάληψιν τῆς χάριτος, διότι δι' αὐτῆς ὡς δι' ἀντλίας ἐκενοῦτο τὸ σπήλαιον, ὥστε νὰ ἐξαρκῆ εἰς τὸ νὰ διέλθουν ὅλοι οἱ διανοούμενοι εἰς τοιαύτην δεξίωσιν. . .».

Ἐπαναφέρω εἰς τὴν μνήμην σας ἄλλο πρόσωπον τῆς μυθιστορίας, τὴν Εὐφροσύνην, κόρην τοῦ μεγαλοκτηματίου Ἀῦφαντῆ τῆς Θεσσαλίας, τοῦ ὁποίου ὁ Θάνατος ἐποίμαινε τὰ πρόβατα, πρὸ τῆς τελευταίας περιπετείας, ἣτις τὸν ἔρριψεν εἰς τὸ ἀνήλιον ἄντρον τῆς Χαλκίδος. Τὸ αἰσθημὰ τῆς πρὸς τὸν πρωταγωνιστὴν τῆς μυθιστορίας τοῦ Καλλιγᾶ καὶ ἡ ἐκ τῆς ἀπουσίας του θανάσιμος μελαγχολία τῆς, ἠνάγκασε τὸν Ἀῦφαντῆν νὰ μεταβῆ εἰς τὰς Ἀθήνας διὰ νὰ ἐνεργήσῃ ὑπὲρ τῆς ἀποφυλακίσεως τοῦ Θάνου. Καὶ ὁ Καλλιγᾶς εὐρίσκει τὴν εὐκαιρίαν νὰ μᾶς δώσῃ μίαν εἰκόνα τῶν Ἀθηνῶν τῆς Ὀθωνείου ἐποχῆς, μὲ τοὺς αὐτοσχεδίους ρήτορας τῶν ἐξωστῶν, μὲ τοὺς τυχοδιώκτας, μὲ τοὺς Ἀμερικανοὺς ἱεραποστόλους, μὲ τοὺς Μποβάρύζοντας ἀπογόνους τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ 21, μὲ διαφοροὺς ξιπασμένους,

οί ὅποιοι ὁμοῦ μὲ τὴν ἐνδυμασίαν μετέβαλλον τὸ ὄνομα χάριν ἐξευγενισμοῦ καὶ κομψοπρεπείας, μὲ τοὺς πρεσβευτὰς ραδιουργοῦντας καὶ διοικοῦντας ἐκ τῶν παρασκηνίων, μὲ τοὺς χοροὺς, τὰς ἀμαξηλασίας, τὸ θέατρον, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὸ ἵπποδρόμιον, μὲ τὴν περίφημον ἐκείνην ἐγκύκλιον περὶ χοροῦ, τὴν ὁποίαν κατὰ προτροπὴν ἑνὸς πρεσβευτοῦ ἐξέπεμψεν ἕνας ὑπουργὸς πρὸς τοὺς ὑφισταμένους του, ἐρωτῶν πόσοι γνωρίζουν νὰ χορεύουν, ἐγκύκλιον ἢ ὁποῖα, κατὰ λάθος βέβαια, ἐστάλη πρὸς τὸν Μητροπολίτην καὶ τὰ λοιπὰ μέλη τῆς Ἰερᾶς Συνόδου. . .

Μὲ ποίαν τέχνην μᾶς ζωγραφίζει τὸν τύπον τοῦ Ἰαπετοῦ — πάλαι ποτὲ ὀνομαζομένου Καποτᾶ —, ὁ ὁποῖος εὕρισκετο εἰς σχέσεις μὲ τὴν Ὀθωμανικὴν πρεσβείαν καὶ ἔλυνε κ' ἔδεγεν εἰς τὰ Ὑπουργεῖα. . . Ὁ ἀηδὴς αὐτὸς καὶ γλοιώδης ὡς ἐρπετὸν προικοθήρας τῶν παλαιῶν Ἀθηνῶν ζητεῖ μὲ πᾶσαν θυσίαν νὰ αἰχμαλωτίσῃ τὴν καρδίαν τῆς Εὐφροσύνης. Ἀλλὰ παρ' ὅλους τοὺς γλυκασμοὺς τῶν τρόπων του καὶ παρ' ὄλην τὴν ζακχαρίνην τῆς ἀβροφανείας του, παρ' ὄλον τὸν ἐγκωμιασμὸν τῶν θεληγῆτρων τῶν Ἀθηνῶν, «αἱ ὁποῖαι εἶναι μικρὸν Παρίσιον», οὐδὲν κατορθώνει, διότι ἡ Εὐφροσύνη εἶναι βαθύτατα συνδεδεμένη ψυχικῶς μὲ τὸν ὑπόδικον τῶν φυλακῶν τῆς Χαλκίδος καὶ βαθύτατα νοσταλαγεῖ τὴν πατρίδα της.

Χαριτωμένον εἶναι τὸ ἀληθῶς ἠθογραφικώτατον κεφάλαιον, τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὴν δίκην τοῦ Θάνου, κατηγορουμένου ἐπὶ συνεργείᾳ ληστείας, ὅπως χαρακτηριστικὸν εἶναι τὸ μέρος τῆς διηγήσεως, ὅπου ὁ σχολαστικὸς ἀλλ' ἀπόνηρος ἑλληνοδιδάσκαλος συναντᾶται μὲ ἕνα ἀπὸ τοὺς καταπλημμυροῦντας τὴν Ἑλλάδα Ἀμερικανοὺς ἰεραποστόλους καὶ προσηλυτιστὰς.

*
* *

Ὁ Θάνος Βλέκας ἀπηλλάγη τῆς κατηγορίας καὶ ἦλθεν εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπου συνήντησε τὴν μητέρα του, τὸν ἀδελφόν του Τάσον καὶ τὴν ἀγαπημένην του Εὐφροσύνην. Καὶ οὕτω τὰ πράγματα φαίνονται λαμβάνοντα προσωρινῶς εὐχάριστον διὰ τὸν ἀτυχῆ ἡρώα μας τροπὴν.

Ἀφ' ἐτέρου ὁ Τάσος, ὁ ὁποῖος ἦτο θετικώτερος, «μὴ δεχόμενος εἰς τὸ μυστικὸν συμβούλιον τῶν διαλογισμῶν του συμπάρεδρον τὴν φαντασίαν», μόλις ἦλθεν εἰς Ἀθήνας φέρων τὰ ἐκ Θεσσαλίας λάφυρά του, ἔρριψε περὶ ἑαυτὸν βλέμμα ἰερακος, ἐξετάζων τὰ ἄφρακτα τῆς νομοθεσίας μέρη, ὅθεν ἠδύνατο νὰ προχωρήσῃ εἰς τὸν πρὸς ὄν ὄρον. Δὲν ἐβράδυνε δὲ νὰ εὕρῃ ὅτι τοιαῦτα ἦσαν αἱ ἔθνηκαὶ γαῖαι καὶ τὰ ἔθνηκα κτήματα. Ἐγίνεν ἰδιοκτήτης τσιφλικίου ἀπὸ τ' ἀπομείναντα εἰς τὸ Κράτος μετὰ τὴν ἐξωσιν τῶν Ὀθωμανῶν. Τὸ πῶς μᾶς τὸ ἐκθέτει ὁ συγγραφεὺς εἰς πολλὰς σελίδας, ὅπως μᾶς ἐκθέτει καὶ τὸν τρόπον κατὰ τὸν ὁποῖον, παρὰ τὸ Σύνταγμα καὶ

τά ψηφίσματα τῶν Συνελεύσεων, τοὺς Ὀθωμανοὺς αὐθέντας διεδέχθησαν οἱ κτηματοφάγοι.

Βοηθούμενος ἀπὸ τὸν πανοὔργον Ἰαπετόν, κατώρθωσεν, ἐφοδιασθεὶς μὲ φαλαγγιτικὰ γραμμάτια, καὶ ἐξαπατήσας τοὺς πεινῶντας ἐλευθερίαν καὶ ψωμί δουλοπαροίκους, νὰ λάβῃ εἰς τὴν κατοχὴν του ἀπεράντους γαίας εἰς τὸ χωρίον Τριβαὶ τῆς Πελοποννήσου. Ὁ λήσταρχος τῆς χθὲς ἐκοιμήθη ἀξιωματικὸς καὶ ἐξύπνησε τσιφλικούχος. Ὅποια ὀβιδιακὴ, ἀλλὰ μόνον κατ' ἐπίφασιν ἀνομοιολήθης, μεταμόρφωσις!

* * *

Καὶ ἤδη ἡ ὠραία μυθιστορία τοῦ Παύλου Καλλιγᾶ ἐγγίζει πρὸς τὴν καταστροφικὴν τῆς λύσιν.

Ὁ Τάσος ἀπέστειλεν εἰς Τριβαὶς ἐπιστάτην τὸ πρωτοπαλλήκαρον τῶν ληστρικῶν του περιπετειῶν, τὸν Σκιᾶν, ὁ ὁποῖος ὑπέβαλε τοὺς ἀτυχεῖς δουλοπαροίκους εἰς ζυγὸν σκληρότερον τοῦ παλαιοῦ.

Εἰς ὠραίας σελίδας περιγράφει ὁ Καλλιγᾶς τὴν δυστυχίαν τῶν ἀθλίων αὐτῶν εἰλώτων τῆς χθὲς καὶ τῆς σήμερον, ζωηρότατα ἀπεικονίζει τὴν σκληρότητα τοῦ Σκιᾶ, τὴν κατόπιν εἰς Τριβαὶς μετάβασιν τοῦ καλοπροαιρέτου ἀλλ' ἀσθενοῦς καὶ ἀβούλου Θάνου, τὴν ἐπακολουθήσασαν ἐξέγερσιν τῶν χωρικῶν — εἶδος μικρᾶς ἀγροτικῆς ἐπαναστάσεως —, τῆς ὁποίας ἔπεσε θῦμα ὁ πρῶην ληστής ἀλλὰ καὶ ὁ Θάνος Βλέκας. Τὸ μυθιστόρημα λήγει οὐσιαστικῶς ἐδῶ, ἀλλ' ὁ Καλλιγᾶς διέπραξεν ἓνα μικρὸν αἰσθητικὸν λάθος, ἐκ τοῦ πόθου ὅπως ἰκανοποιήσῃ κάθε περιέργειάν μας καὶ δώσῃ μορφὴν ἐρωτικῆς τραγωδίας εἰς τὸ ἄλλως ἀρρενωπὸν καὶ κάθε ἄλλο παρά εἰδυλλιακῶν διαθέσεων ἔργον του.

* * *

Γενικῶς ὁ «Θάνος Βλέκας» εἶναι ἓνα μυθιστόρημα ἐλαφρῶς ἀσύμμετρον, ὄχι ὅμως ἐστερημένον ἐνότητος. Ἡ ὕλη του εἶναι πλουσιωτάτη, ἢ παρατήρησις βαθεῖα, ἰσχυρά, δηκτικὴ, τὸ σχέδιον εὐρύτατον, ἴσως περίπλοκον, αἱ εὐρέσεις σπανιώτατα ἐπιφυλλιδογραφικαί, ὁ ρεαλισμὸς του ἀξιόλογος, μολονότι ἢ φροντίς τῆς διαπλάσεως χαρακτήρων ἐνίοτε ἐλαττώνει τὴν πιθανότητά του. Ἡ γραμματικὴ του ὀρθοέπεια, λόγῳ τῆς Ἑλληνικῆς ἀγλωσσίας, ὄχι πάντοτε ἀναμάρτητος. Ἡ γλῶσσα ἀρχαιοφανῆς καὶ λεξιθηρικῆ, παραγεμισμένη μὲ ἀρχαῖα ρητὰ καὶ ἀποσπάσματα παλαιῶν συγγραφέων. Ἐνα ἐγκυκλοπαιδικὸν βᾶρος ὑπάρχει εἰς τὸ βιβλίον αὐτό, εἰς τὸ ὁποῖον μερικαὶ σελίδες φαίνεται ὡσάν νὰ εἶναι ἀπεσπασμένοι ἀπὸ σοφᾶς πραγματείας. Δὲν ὑπάρχει ἴσως τὸ ἀδιάπτωτον ἐνδιαφέρον ἀπὸ τὴν

ἀρχὴν ἕως τὸ τέλος. Ἄλλὰ τί σημαίνει τοῦτο; Ὁ «Θάνος Βλέκας» εἶναι ἔργον, ὅπως εἶπεν ὁ Γιάννης Καμπύσης, παρ' ὅλας τὰς γλωσσικὰς καὶ τὰς ἄλλας ἀτελείας· καὶ ὁ Παῦλος Καλλιγᾶς ὁ ἀληθινὸς πατέρας τοῦ ἑλληνικοῦ μυθιστορήματος.

Ὁ «Θάμος Βλέκας» εἶναι ἡ περίπου πιστὴ ἀναπαράστασις τῆς Ὀθωνείου Ἑλλάδος τῆς γραφειοκρατουμένης, ἀσυναρτήτου καὶ μολαταῦτα συμπαθητικῆς πρωτογενοῦς Ἑλλάδος.

Τὰ πρόσωπα τοῦ «Θάμου Βλέκα» εἶναι τύποι εὐχαρακτήριστοι - ἀνάγλυφοι. Ὁ διδάσκαλος Ἡφαιστίδης, ὁ Καποτάς, ποῦ μετωνομάσθη Ἰαπετός, ὁ Τάσος, ὁ Ἀμερικανὸς ἱεραπόστολος εἶναι πλάσματα εἰς τὰ ὅποια ἔχει ἐμφυσηθῆ ἀπὸ τὸν συγγραφέα πνοὴ ζωῆς. Ὀλίγον συνθηματικὸς εἶναι ὁ τύπος τῆς Εὐφροσύνης καὶ κἄπως ὑπεραλτρουϊστικὸς ὁ χαρακτήρ τοῦ Ἀύφαντη. Ἀδιάφορον ὅμως. Τὸ μυθιστόρημα ὀλόκληρον ζῆ ἢ ἀλήθειά του πείθει. Ὁ «Θάμος Βλέκας» εἶναι ἡ ἀφετηρία μας δι' ἔργα περισσότερον δεξιὰ εἰς τὴν ἀφήγησιν, ἂν καὶ ὀλιγώτερον σύνθετα, ὀλιγώτερον μεγαλεπίβολα.

Β' - ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΖΑΜΠΕΛΙΟΣ

Ὁ Σπυρίδων Ζαμπέλιος ἐγεννήθη πιθανῶς κατὰ τὸ 1813, εἰς τὴν Λευκάδα. Ἡ οἰκογένειά του, ἐκ τῶν ἀρχοντικῶν τῆς Ἑπτανήσου οἰκογενειῶν, τῆς ὁποίας τὰ ἔγγραφα ἀνέρχονται μέχρι τῆς 15ης ἑκατονταετηρίδος, ἔδωκεν εἰς τὸ γένος διδασκάλους, λευίτας καὶ ἓνα τραγικὸν ποιητὴν, τὸν πατέρα του. Ἡ μητέρα του ἦτο κόρη τοῦ προέδρου τῆς Ἰονίου Γερουσίας Πετριτσοπούλου, περίφημος δὲ διὰ τὴν καλλονὴν της.

Ἀπὸ τὴν αὐτοβιογραφίαν τοῦ Ἰωάννου Ζαμπελίου, τὴν ὁποίαν ἐδημοσίευσε πρὸ ἐτῶν ὁ Δημήτριος Καμπούρογλου, πληροφοροῦμεθα ὅτι ὁ Σπυρίδων Ζαμπέλιος περιηγήθη χάριν μελετῶν «τὸ γνωστότερον καὶ τὸ ὠραιότερον μέρος τῆς Εὐρώπης».

Πολλὰ περὶ τοῦ βίου τοῦ Σπυρίδωνος Ζαμπελίου δὲν γνωρίζομεν. Γνωρίζομεν ὅτι διέμεινεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ δὴ εἰς τὸ Λιβόρνον, ὅπου εἶχεν ἰδιόκτητον ἔκπαιλιν. Ἀπέθανεν εἰς τὸ Zug τῆς Ἑλβετίας.

Μερικὰ ἐπεισόδια τῆς ζωῆς αὐτοῦ, ἀτελῶς γνωστά, θὰ ἠδύναντο ν' ἀποτελέσουν θέμα τραγωδίας, ὀλιγώτερον βεβαίως φρικτῆς ἀπὸ τὴν τραγωδίαν τῶν Σένσων, ἀλλ' ὄχι ὀλιγώτερον μελαγχολικῆς. Οὕτω λέγεται ὅτι ἀπεκλήρωσε τὸν νόθον υἱὸν του Ἄριστον, τοῦ ὁποίου τὴν γυναῖκα ἠγάπησεν ἐμμανῶς μέχρι τοῦ σημείου, ὥστε νὰ τὴν χωρίσῃ ἀπὸ τὸν σύζυγον της καὶ νὰ τὴν συζευχθῆ ὁ ἴδιος. Ἄλλ' ἄς παραδράμωμεν τὴν δυσάρεστον

αὐτὴν σελίδα, ἔτοιμοι νὰ συγχωρήσωμεν εἰς τὸν ἔθνικὸν ἱστορικὸν καὶ λογοτέχνην μίαν περιπέτειαν, διὰ τὴν ὁποίαν ἄγνωστον ἂν ἦ Μοῖρα ἢ αὐτὸς ἦτο ὑπεύθυνος.

Ὁ Σπυρίδων Ζαμπέλιος κατέλιπε τὴν περιουσίαν του εἰς Κρητικὰ ἰδρύματα καὶ εἰς τὴν κοινότητα τοῦ Λιβόρνου.

Ὁ συγγραφέας ὅστις μᾶς ἀπασχολεῖ ἐδῶ εἶναι κυρίως ἱστορικός. Ἱστορικά ἔργα εἶναι αἱ Βυζαντιναὶ του μελέται, ἐκδοθεῖσαι κατὰ τὸ 1857 καὶ τὰ μετὰ τριετίαν ἐπακολουθήσαντα Ἱστορικά Σκηνογραφήματα, εἶναι ἡ μελέτη ποῦ ἀναφέρεται εἰς τὴν καθίδρυσιν Πατριαρχείου ἐν Ρωσίᾳ. Καὶ ἡ μελέτη περὶ τῆς καταγωγῆς τῆς λέξεως «τραγουδῶ» εἶναι ὑπὸ τινα ἔποψιν ἱστορική. «Πᾶσαν ἐν τούτοις τὴν συγγραφικὴν του τέχνην», λέγει ὁ περὶ αὐτοῦ γράψας Σπυρίδων Λάμπρος, «χαρακτηρίζει πάλῃ τις τῆς ἐπικρατοῦσης φαντασίας καὶ τῆς ἐπιθυμίας πρὸς σοβαρὰν διαπραγματέυσιν τῶν ὑπ' ὄψιν θεμάτων. Τὸ ἱστορικὸν του ἔργον δὲν πείθει πάντοτε, μολονότι ἐλκύει, διδάσκει καὶ ἐνίοτε δεσμεύει». Ὁ αὐτὸς κριτικὸς λέγει περὶ τοῦ Ζαμπελίου, ὅτι εἰς ἐλαχίστας ἐπεδόθη ἀρχαιακὰς μελέτας καὶ σπανίως προσέτρεξεν εἰς τὰς πρώτας πηγὰς. Ἄλλ' ἡ διαίσθησις του, ψυχικὴ ἰδιότης, ἄνευ τῆς ὁποίας εἶναι, λέγουν, ἀδύνατος πᾶσα ἔρευνα καὶ πᾶσα δημιουργία, ἦτο τόσον ἰσχυρὰ ὥστε νὰ ἀναπληρῶνῃ μέχρις ἐνὸς σημείου τὴν ἄλλειψιν τῆς μεθόδου.

* * *

Δὲν θὰ ἤθελα ν' ἀπασχοληθῶ διόλου μὲ τὸ ἱστορικὸν, θέλω νὰ εἶπω, μὲ τὸ ἐπιστημονικὸν ἔργον τοῦ Ζαμπελίου. Ἄλλὰ τοῦτο εἶναι πρωτίστως λογοτεχνικόν. Ἄλλως καὶ τὸ βιβλίον τοῦ Ζαμπελίου, τὸ ὅποιον θ' ἀναλυθῆ σήμερον, ἔχει τὴν ἔμπνευσιν ἱστορικὴν — εἶναι κἄτι κυμαινόμενον μεταξὺ ἱστορίας καὶ μυθιστορίας. Ἔργον τὸ ὅποιον, καθὼς εἶπεν ὁ Παλαμᾶς, ἀπορρίπτουν ἐξ ἴσου δυσπίστως ἡ ἱστορία καὶ ἡ ποίησις. Ἐννοῶ τοὺς Κρητικούς γάμους. Οἱ «Κρητικοὶ Γάμοι» εἶναι ἓνα πολυδαίδαλον ἐπεισόδιον τῆς κρητικῆς ἱστορίας, ἀναφερόμενον εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς κυριαρχίας τῶν Βενετῶν.

Εἰς διακοσίας καὶ πλέον σελίδας τοῦ βιβλίου αὐτοῦ ὁ συγγραφεὺς ζητεῖ νὰ μᾶς δώσῃ λεπτομερῆ εἰκόνα τῆς τότε πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς καταστάσεως εἰς τὴν Μεγαλόνησον. Μᾶς ζωγραφίζει τὸν Χάνδακα, τὴν ὄχυράν πρωτεύουσαν τοῦ «Κρητικοῦ Βασιλείου», ὅπως ὠνόμαζαν τὴν ἀποικίαν τῶν οἱ Βενετοί. Ἐπιμένει εἰς τὰς λεπτομερείας, περιπίπτει εἰς σχολιοτενεῖς παρεκβάσεις.

«Τὸ ἄχαρι τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, τὸ ζοφερόν καὶ κάθυγρον τῶν στενωπῶν, τὸ καταμαυρισμένον σχῆμα τῶν οἰκημάτων, ὁ ἀδιάλειπτος πάταγος

τοῦ ἐν τῷ ναυπηγεῖῳ καλαφατίσματος, καὶ ὁ ἐκ τοῦ δεσποτηρίου ἐξερχόμενος ἤχος ἀλύσων ἢ ἐβραϊκῆ συνοικία, κεντρικὸν γρυτοπωλεῖον τοῦ Βασιλείου, σικχαντὸν πάσης ἀκαθαρσίας καταγώγιον, τὸ φιλύποπτον καὶ ἀνακριτικὸν βλέμμα τῶν περιπόλων καὶ αἱ ἐπὶ τὰ μεσοπύργια ὄχληραὶ κραυγαὶ τῶν φρουρῶν καὶ ἡ ἐπὶ τὰ πρόσωπα τῶν ἐγκατοίκων στερεότυπος σκυθρωπότης, ταῦτα ἀπετέλουν μετρίως εὐάρεστον τὴν ἐν αὐτῷ διαμονήν. Εἶπετο ὅτι, πλὴν τινῶν φάρων κουκουλοφόρων καὶ τινῶν ἱεραποστόλων παροδιτῶν, ὀλίγιστοι ἦσαν οἱ ξένοι οἱ αὐτὴν ἐπισκεπτόμενοι. Ἔνεκα τῆς ἄκρας φειδωλίας, μεθ' ἧς ἡ κυβέρνησις ἀπένεμεν ἄδειαν διατριβῆς πρὸς τοὺς περιηγητάς, τὰ προρρηθέντα φρούρια περιεφυλάκιζον τὴν πρωτεύουσαν δίκην σινικῶν τειχῶν. Πρόσθετες εἰς ταῦτα τὸ μὴ ἄφθονον τοῦ πηγαιῖου ὕδατος, τὸ ἐν ὥρᾳ θέρους δυσῶδες τοῦ λιμένος, τὴν ἀτέρμαντον λύσσαν τῆς θαλάσσης κατὰ τῶν κυκλωπέων τῆς προκουμαίας πετρῶν... καὶ θέλεις μὲ ἀποχρῶσαν ἀκρίβειαν ἐπινοήσῃ τὴν εἰκόνα τοῦ Μεγαλοκάστρου ἐπὶ Βενετῶν».

Σήμερον ἀκόμη τὸ Μεγάλο Κάστρο τῆς Κρήτης, μετὰ τεσσάρων περὶ πικου αἰῶνων πάροδον, δίδει τὸ αἶσθημα τῆς πνιγμονῆς εἰς τὸν ἐπισκέπτην καὶ ἐπιτρέπει εἰς τὸν ἔχοντα εὐπτερον τὴν φαντασίαν ν' ἀναπαραστήσῃ τὴν πρωτεύουσαν τοῦ Κρητικοῦ Βασιλείου ἀκριβῶς ὅπως τὴν ζωγραφίζει ὁ Ζαμπέλιος. Οἱ Λέοντες τοῦ Ἁγίου Μάρκου ὑπάρχουν ἀκόμη εἰς τὰ ἐρείπια, μέγα μέρος τοῦ τείχους τὸ περιστέφον τὸν μελαγχολικὸν λιμενίσκον ὑπάρχει, ἡ τάφος ἢ ἀπονησῶνουσα ποτὲ τὸ Ἁράκλειον ὑφίσταται κατὰ τὸ πλεῖστον καὶ ἀνάμεσ' ἀπὸ τὰ ὀθωμανικὰ τεμένη, τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι εἰμῆ μεταποιημένα Βενετικὰ ἐκκλησίαι, βλέπει κανεὶς ζωντανὰ τὰ μυστήρια τῆς ἱστορίας τῆς πόλεως, ἢ ὁποῖα ἴσταται ὡς ὑψηλὴ σκοπιὰ εἰς τὸν ὀφθαλμὸν τῆς ἀτέρμονος Μεσογείου.

Δὲν νομίζομεν ὅμως σκόπιμον νὰ ἐπιμείνωμεν εἰς τὰς λεπτομερείας τῆς μακρᾶς «ἱστορικῆς» εἰσαγωγῆς τοῦ συγγραφέως. Προχωροῦμεν εἰς τὴν ὑπόθεσιν. Ἴδού :

Ἔτος 1570.

Ἡ Μητρόπολις — ἐννοοῦμεν τὴν Βενετίαν — διέτρεχε τότε «ἐν τῶν δεινότερων σταδίων τῆς ὑπάρξεώς της. Ὁ ἐμπρησμὸς τοῦ μεγαλοφανοῦς ναυστάθμου, ἐκφλογισμὸς ἀπροσδοκῆτως ὑπὸ τὰ ὄμματα τῶν πατρικίων ἐκπυρσευθεῖς», λέγει εἰς τὸ πομπικὸν ὕφος τοῦ ὁ μεγαλοπρεπῆς συγγραφεὺς τῶν «Κρητικῶν Γάμων», «καὶ εἰς τὰς οὐρανομήκεις γλωχίνας του καταναλώσας, ἀθρόας τὰς ὑπὲρ τῶν ἐπικειμένων ναυμαχιῶν ἐλπίδας, ἢ ἀπαραδειγματίστος δυσετηρία, ἧς αἱ πλῆγαι ἐπέδρων καὶ ἐπὶ τῶν καθεστώτων ἐπισφαλῶς ἢ ἄλωσις τῆς Λευκωσίας, οἰωνὸς ἀπαίσιος, ἐπισημαίνων τὴν δυσανταγώνιστον προκοπὴν τῆς Ἡμισελήνου καὶ προμηνύων τῆς ἐπιλοῖπου Κύπρου τὴν ἀπώλειαν ἢ ἀγγελία ὅτι τὸ Διβάνιον ἐκηρύχθη ὀριστικῶς

ὑπὲρ τοῦ πολέμου· τὸ δυσεπίτευκτον μᾶς τινος καινῆς κατὰ βαρβάρων σταυροφορίας, οἷον ἄθροισμα χαλεποτήτων, ἐπισκῆπτον σωρηδὸν ἐπὶ τῆς δεσποίνης τοῦ Ἄδριου».

Εἰς τοιαύτην ἐποχὴν ἐκρήγνυται ἡ ἐπανάστασις τῆς Κρήτης καὶ ἰδοὺ πῶς :

Ἡ Βενετία, αἰσθανομένη τὸν ἐπισκῆπτοντα κίνδυνον, ζητεῖ ν' ἀνασυκροτήσῃ τὰς δυνάμεις τῆς. Μεταξὺ τῶν ἄλλων ἀποστέλλει εἰς Κρήτην ἐπιτετραμμένους, ὅπως ἐξακριβώσουν πόσους ναύτας καὶ στρατιώτας δύναται νὰ δώσῃ ἡ Κρήτη ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος. Ὁ ἀναλαβὼν τὴν στρατολογίαν καὶ ναυτολογίαν εἰς τὴν νῆσον ἐκ τῆς ἀπειρίας καὶ τοῦ ὑπερβολικοῦ τοῦ ζήλου ἐδημιούργησεν ἀναβρασμὸν μεταξὺ πληθυσμοῦ, μὴ ἔχοντος λόγους νὰ διάκειται πολὺ συμπαθῶς πρὸς τὴν Μητρόπολιν.

Ἐκτὸς τούτων ὁ γαληνότατος δοῦξ Ἀλοῖσιος Μονσενίγος ἀπῆλθε ἀπὸ τὴν Κρήτην παροχὴν 40 γαλερῶν μετὰ τῶν ἀναγκαίων πληρωμάτων.

«Δυσσαφήςγητος», λέγει ὁ Ζαμπέλιος μὲ τὸ παράδοξον ὕφος του, «θὰ καθίστατο ἡ ὄρθοτριχία ἦν διήγειρεν εἰς τοὺς κατοίκους ἡ τυμπανοκρουσία αὕτη». Διότι «ἐξ ὅσων εἶχον ἀποπλεύσει μὲ τὰ κότεργα — τὰς γαλέρας — ὀλίγιστοι ἐτύχον οἱ ἐπανακάμψαντες, οἱ μὴ ἐκβάντες ἢ ἀθεραπεύτως ἠκρωτηριασμένοι τὰ μέλη ἢ προεληλακότες εἰς τὸ ἔσχατον τῆς διαφθορᾶς. . . Τρόμος κατέσχε τὰς πόλεις καὶ τοὺς ἀγρούς. Εἰς μὲν τὰ φρούρια νέοι καὶ γέροντες ἀδιακρίτως, καταλιμπάνοντες οἰκίας, γυναῖκας, ἐργαστήρια, ἀπεδίδρασκον πρὸς τὰ ὄρεινότερα τοῦ νομοῦ, προτιμώντες τὸν ἐκ κείνης ἢ ἐκ κακουχίας θάνατον ἢ τὸν ἐκ τῆς μαστιγώσεως τοῦ κατέργου. Εἰς δὲ τοὺς ἀγρούς τοὺς πεδινούς, κατ' ἐξοχὴν ὅσοι μὲν ἐπέτυχον νὰ ὑπεκφύγῃσιν τὴν ἰχνηλασίαν τῶν ἀγγαρευτῶν, οὗτοι συνεκεντρώθησαν πανέστιοι οἱ μὲν ἐπὶ τὰ ὄροπέδια, οἱ δὲ ἐντὸς βαθυκόλπων ἄντρων, ἄλλοι δὲ ἐκρύβησαν εἰς τὰ ἀπώτερα τῶν μοναστηρίων. Ἡμέραν παρ' ἡμέραν τὰ μὲν κρυπτήρια ἀνασυνωκίζοντο, αἱ δὲ συνοικίαι ἐξεκενοῦντο. Τὸ σπήλαιον τῆς Ἀρκούδας, ἀπέχον τεσσάρων μιλίων ἀπόστασιν τῆς ἐν Ἀκρωτηρίῳ Ἁγίας Τριάδος, τὸ τῆς μονῆς τοῦ Καθολικοῦ, τὸ ἐν Βαφαῖς, τὸ παρὰ τὴν Γορτύνην, λεγόμενον Λαβύρινθος, τὸ Μελιδόνι, . . . κατεπλήσθησαν ἀγροτῶν πάσης ἡλικίας ρυομένων μὲν τὴν ἐλευθερίαν, παλαιόντων ὅμως κατὰ τῆς ἀβροσίας καὶ τοῦ λοιμοῦ. Κόμαρα ἢ ἀγριάπιδα, βλαστοὶ θάμνων καὶ ριζολάχανα ἤρκεσαν κατ' ἀρχὰς εἰς τὰς ἀνάγκας τῶν φυγᾶδων. Ἄλλ' ἐκλιπούσης καὶ ταύτης τῆς αἰγοπρεποῦς τροφῆς, οἱ μὲν νεώτεροι, λαβόντες γυναῖκας καὶ παιδία καὶ κατὰ οἰκογενείας διαιρεθέντες, ἀνεριχθήθησαν εἰς τὰ μάλλον δυσπρόσιτα τῆς Ἰδης, τῶν Λευκῶν Ὀρέων καὶ τοῦ Σελίνου, εἰς τὰς ἄκρας τοῦ Κισσάμου καὶ τοῦ Λασηθίου, τῆς Σητείας· οἱ δὲ πρεσβύτεροι ἐπλανήθησαν ἀπὸ κώμης εἰς κώμην, ἀποφεύγοντες μὲν τῶν ἀγγαρευτῶν τὴν

συνάντησιν καὶ ὁμῶς παρὰ τούτων ἰχνηλατούμενοι διὰ κυνῶν, εἰς τοιαύτην ἄγραν ἐντετριμμένων».

Πάντα ταῦτα δὲν ἐσωφρόνισαν τὴν Βενετικὴν διοίκησιν. Καὶ ἰδοὺ ὅτι πρὸς ἀναπλήρωσιν τῶν δραπετευσάντων διετάσσοντο «οἱ ἀγγαρευταὶ νὰ σύρουν ἀδιακρίτως καὶ ἀλυσιδέτους νὰ ἐγκαταλέξουν εἰς τὰς σαγῆνας τοῦ ναυτολογίου τοὺς τυχόντας κατοίκους ἀπὸ δεκατεσσάρων ἕως ἐξήκοντα ἐτῶν, ἀδιαφοροῦντες ἂν οἱ συλλαμβανόμενοι εἶχον ἤδη προσωπικῶς ἀποτίσει τὸν φόρον τῆς δουλείας, ἐὰν ἐφάπαξ ἢ δις καὶ τρίς εἶχον πληρώσει τὴν ἐξαγοράν».

* * *

Ἐπὶ τοιαύτας συνθήκας ἐξερράγη ἡ ἐπανάστασις, τῆς ὁποίας καίριον ἐπεισόδιον ἀποτελοῦν οἱ «Κρητικοὶ Γάμοι». Ἐξηντατέσσαρες ἐν ὄλῳ ἀρχηγοὶ συνέρχονται εἰς μίαν μονὴν καὶ ἀποφασίζουσι νὰ λάβουν τὰ ὄπλα κατὰ τοῦ δυνάστου Βενετοῦ. Γενικὸς ἀρχηγός, πρῦτανις τῆς ἐπαναστατικῆς κυβερνήσεως ἀνακηρύσσεται ὁ ἐκ Κρουστογεράκου Καντανολέος.

«Ὁ ἐν λόγῳ ριζάρχης τοῦ Σελίνου», γράφει ὁ Ζαμπέλιος, «ἐβδομηκοντούτης τὴν ἡλικίαν πατὴρ δὲ δύο υἱῶν... εἶχε παρρησιαστικὸν τὸ σχῆμα, ἀστεργές μᾶλλον τὸ βλέμμα, ἐπιδεικτικὴν τὴν πολιὰν γενειάδα, τὸ δὲ μειδιάμα σπάνιον καὶ παροδικὸν εἰ καὶ μηδὲν δυσάρεστον. Ὁ Μιχαὴλ Ἄγγελος ἤθελε τὸν λάβει ὡς θαυμαστὸν τύπον Σπυρτάκου. Σκεῦος τυχῶν καὶ αὐτὸς ἐκ τοῦ ἰδίου φυράματος, ὅθεν ἐπλάσθησαν οἱ Ριένζαι, οἱ Πάολαι, οἱ Ρήγαι, ἐθήλασεν ἐκ σπαργάνων ἀδυσώπητον κατὰ ἵπποτων ἀπέχθειαν... Περιφραχθεὶς ἐκ νεότητος ἐντὸς τοῦ τείχους τῶν ἰδίων του πεποιθήσεων, ἐντροφηθεὶς εἰς μόνας τὰς παραμυθίας τῶν ἐνδομύχων προσδοκημάτων, παιδαγωγήσας τὰ τέκνα του ἐπὶ τὸ ἀρχαικώτερον, οὐδέποτε ἐφοίτησεν εἰς οἶκον φραγγάρχοντος, οὐδ' ἐφιλοξένησε ποτὲ Βενετόν...».

Ἡ ἐπανάστασις ἐξερράγη ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Καντανολέου τούτου. Τέσσαρες συγκρούσεις μὲ τοὺς Βενετοὺς ἐπηκολούθησαν. Ὁ στρατὸς τῆς Δημοκρατίας παντοῦ κατετροπώθη ἢ συνελήφθη ἀμαχητί. Τὰ φρούρια ἔπεσαν τὸ ἓν μετὰ τὸ ἄλλο. Στρατιωτικὰ ταμεῖα, ὄπλα, ἱματισμοὶ τρόφιμα περιήλθον εἰς χεῖρας τῶν ἀνταρτῶν, πρὸς τοῖς ἄλλοις τέσσαρα τοπομαχικὰ εὐρεθέντα εἰς τὸ φρούριον τοῦ Σελίνου καὶ χρησιμοποιηθέντα κατόπιν διὰ τὴν ἐκπολιόρκησιν τῶν Χανίων. Τὰ σύμβολα τῆς Δημοκρατίας κατηδαφίσθησαν, παντοῦ ἀνεπετάσθη ἡ σημαία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου... Ἡ νῆσος ἐπλησίαζε ν' ἀποτινάξη τὸν ξένον ζυγόν.

Ὁ Καντανολέος διέμενεν εἰς Μεσκλᾶν ὅτε δέχεται τὴν ἐπίσκεψιν ἐνὸς ἀπεσταλμένου τοῦ Φραγκίσκου Δά Μολίν, φραγγάρχοντος τῶν Χανίων. Οὗτος τοῦ προτείνει τὴν προσχώρησιν τοῦ εὐγενοῦς Δά Μολίν εἰς τὸ κί-

νημα, ὑπὸ τὸν ὄρον ὅμως ὅπως ἡ κόρη τοῦ Δά Μολίν αὐτοῦ νυμφευθῆ τὸν νεώτερον υἱὸν τοῦ Καντανολέου, τὸν ὁποῖον εἶχε γνωρίσει εἰς τὰ Χανιά καὶ μὲ τὸν ὁποῖον εἶχε συνδεθῆ ἐρωτικῶς. Ὁ Καντανολέος πρὸς στιγμὴν ἀρνεῖται, δέχεται ὅμως κατόπιν, καὶ τοιουτοτρόπως ἐμπίπτει εἰς παγίδα.

Καὶ ἂν ἤθελεν ἄλλως τε ν' ἀρνηθῆ τὴν πραγματοποιήσιν τοῦ μικτοῦ συνοικεσίου, ἢ ἐπακολουθήσασα ἐξομολόγησις τοῦ Καντανολέου υἱοῦ πρὸς τὸν πατέρα του ὅσον ἀφορᾷ τὸν ἐρωτὰ του διὰ τὴν Σοφίαν Δά Μολίν θὰ τὸν ἠμπόδιζε.

Τὴν Σοφίαν Δά Μολίν, τὸ πρωταγωνιστοῦν πρόσωπον τοῦ ἱστορικοῦ μυθιστορήματος, ὁ Ζαμπέλιος μᾶς παρουσιάζει μὲ τὰ πλέον γοητευτικὰ χρώματα. «Ἄνθος ἀπὸ τὴν χλοερὴν σκιάδα τοῦ κήπου της κομμένον, ἄνθος ποῦ ἡ δύσις τοῦ ἡλίου θὰ συνεπάρῃ». Κράμα Βενετικῆς παθητικότητος καὶ Ἑλληνικῆς σεμνότητος, ἰδανικὸν σύμβολον ἀγνότητος, ἀνιδιοτελείας, ἀφοσιώσεως καὶ αὐτοθυσίας. Ἑλληνίς ἐκ μητρὸς ἡ Σοφία Δά Μολίν πονεῖ τὴν ὑπόθεσιν τῶν ἐπαναστατῶν καὶ ἀγνοεῖ, ὅτι ὁ πατέρας της θὰ ἐχρησιμοποιοῖ τὸν ἐρωτὰ της πρὸς παγίδευσιν τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Ἐπαναστάσεως...

Ἄλλ' ἄς ἐπανέλθωμεν εἰς τὸν Καντανολέον καὶ τὸν Δά Μολίν.

Ὁ ἀρχηγὸς τῆς Ἐπαναστάσεως ὤρισε τὸ ἐπίσημον ἀρραβάνιασμα τοῦ υἱοῦ του μὲ τὴν κόρην τοῦ Βενετοῦ εὐπατρίδου διὰ τὸν Νοέμβριον τοῦ 1559. Περί τοὺς τρισχιλίους συγγενεῖς τῆς πατριαρχικῆς οἰκογενείας τοῦ Καντανολέου ἀπὸ τὰ Σφακιά, ἀπὸ τὸν Κίσσαμον, ἀπὸ τὸ Σέλινον συνεκεντρώθησαν εἰς Μεσκλᾶν καὶ μετέβησαν ἐκεῖθεν ἐν παρατάξει εἰς Ἄλικιανόν, ὅπου τὸ τιμᾶριον τῶν Μολίνων. Ἡ συνάντησις τοῦ Καντανολέου μὲ τὸν πανοῦργον Βενετὸν περιγράφεται ἄδρως. Γίνεται ὁ γάμος, ἐπακολουθεῖ τὸ συμπόσιον.

Ἄλλ' ἄς δώσωμεν τὸν λόγον εἰς τὸν πλατύστομον συγγραφέα μὲ τὴν μεγαλόηχον γλῶσσαν καὶ τὸ ἔντονον — σχεδὸν θριαμβευτικὸν ὕφος :

«Ἐδῶκε τέλος εἰς τὰς φιλοτησίας ὁ μητροπολίτης κατευξηθεὶς τοὺς νεονύφους... Ὡς δ' ἐπέρανε τὸν λόγον του εἰσέβαλον εἰς τὴν αἴθουσαν ἕξ ποιμένες αὐλοῦντες ὑπερμήκεις ἀσκαύλους καὶ ἀκολουθούμενοι ἀπὸ πυκνὴν συνοδείαν ἀγροτῶν. Πῶς ἠνέχθη ὁ συμποσιάρχης τοιαύτην παράβασιν; Ἡ ταραχὴ ἐκορυφώθη ὑπὸ τοῦ τιτυρισμοῦ. Ἐναυλα συγχαρητήρια, γέλας, χαρμονή, βρονταί, τριγμὸς κλάδων καὶ φύλλων, παράπονα ἀνέμου εἰς τὰς γωνίας τοῦ πύργου, ταῦτα πάντα συνεκτέμπουσι θόρυβον, ἰκανὸν νὰ ἐξαμβλύνη τὴν δευτέραν ἀκοήν. Ὡς δ' ἂν ὁ πάταγος μὴ ἦρκει, ἐπισυνήπτοντο μετ' ὀλίγον καὶ τὰ σκουσμάτα τοῦ Ζαγάρ, ὅστις κρουσθεὶς ἴσως εἰς τὰ νεῦρα ἀπὸ τὴν ἀφόρητον ἐκμέλειαν τῶν ἀσκῶν, ἄρχεται ὀλολύζων ὑπὸ τὴν τράπεζαν μὲ ὠρυγμοὺς μακροῦς καὶ ἀκατευνάστους».

Ἡ εἴσοδος τῶν ποιμένων ἐγέννησεν ὑποψίας εἰς τὸν Καντανολέον. Μήπως ἐδίδαν τάχα σύνθημα αἰφνιδιαστικῆς ἐπιθέσεως κατὰ τῆς ἐπαύλειος;

Ὁ γηραιὸς ἐπαναστάτης τείνει τὸ οὖς εἰς τὸ παράθυρον, ἀλλὰ δὲν ἀκούει ἔξω παρὰ μόνον «κοπετὸν ἀνέμου καὶ βασανιζομένων κλώνων στεναγμούς».

Ἐν τῷ μεταξύ οἱ ὑπηρεταὶ ἀνέβαινον μὲ σπουδὴν τὰς κλίμακας. Τί συνέβαινε; Ὁ Ζαμπέλιος τὸ ἐξηγεῖ μὲ τὰς κατωτέρω λίαν εὐγλώττους σελίδας, τῶν ὁποίων τὸ ὕφος, ἡ ἤχηρὰ περιοδολογία, ἡ μεγαλοπρέπεια, ἀξίζουσι ἰδιαιτέρως τὴν προσοχὴν μας :

«Παλινστρόβητος συνώστισις, ποδοκτυπήματα, σύντονοι κραυγαὶ δι-
εγείρουσιν ἀπάντων τὴν προσοχὴν.

»Οἱ συνδαιτυμόνες ἀνασκίρτουν τεταραγμένοι. Οἱ μὲν ρίπτονται πρὸς τὴν κλίμακα, οἱ δὲ ἐπιβαίνουν τραπέζας, ἀναπαυτήρια, καθέδρας.

»Μόνοι οἱ ἄσκαυλοι ἀπαθεῖς καὶ ἀτρόμητοι διατελοῦντες, ἐν μέσῳ τῆς ταραχῆς, προσβιάζουσι τὸ φύσημα, διπλασιάζοντες τὴν διαβολικὴν αὐτῶν κακοφωνίαν.

—»Τί τρέχει, λέγω; — Ἐπανερωτᾷ μὲ στεντόρειον κραυγὴν ὁ Καντανολέος τὴν ὀχλουμένην δίοδον διαπηδῶν.

—»Φωτιά! φωτιά! φωνάζουν εἰσβάλλοντες εἰς τὴν αἴθουσαν θεράπον-
τές τινες τῆς ἐπαύλεως.

—»Ποῦ; ἐρωτῶσιν ἀπαξάπαντες μιᾷ φωνῇ.

—»Ἀπὸ τὰ μαγειρεῖα ἡ φλόξ μεταδίδεται εἰς τὰ ἀνώγεια.

»Ἐπὶ τοιοῦτῳ ἀκούσματι ὁ οἰκοδεσπότης ὄρμῃ πρὸς τὸ μέρος ὅπου ἐλέγετο ἐκρηγνυομένη ἡ πυρκαϊά, ἀλλὰ τὰ γόνατα ἀπειθοῦν εἰς τὴν πρόθεσίν του. Πειράται νὰ λαλήσῃ, ἀλλ' ἐκ τοῦ στόματός του δὲν ἐξέρχονται ἢ φθόγγοι ἀναρθροί, δυσκατάληπτοι. . . Τέλος κλείων τὰ βλέφαρα, καταπίπτει ἄφωνος καὶ ὡς κεραυνόβλητος ἐπὶ τῆς καθέδρας. Τρέχει ἡ σύζυγος, ἐν τῷ ἅμα σπεύδει ἡ θυγάτηρ, προσέρχονται εἰς βοήθειαν οἱ συγγενεῖς. Ὁ ἰατρός Ρουβίνης εἰς τῶν ἀγχιστέων τοῦ πάσχοντος, προεικάζει καρδίας συγκοπήν. Τοῦτο ἕτεροι συγγενεῖς ἀκούοντες κομίζουσι τὸν λιποθυμοῦντα εἰς τὸν ἴδιον θάλαμον ἐπιφυλαττόμενοι, ἐὰν προεχώρει τὸ πῦρ, νὰ τὸν μετακομίσωσι καὶ ἄλλαχού.

»Ὑπὸ περιεργείας κινούμενοι ἔνιοι τῶν συνεστίων εἰσδύουσιν εἰς τὸν κοιτῶνα».

Ἐν τῷ μεταξύ ἠκούσθησαν κραυγαί. Ὁ Πέτρος Καντανολέος ἐνόμισεν ὅτι διέκρινε τὰς φωνὰς τῆς πενθερᾶς του. Συμπεραίνων δὲ ὅτι ἡ ζωὴ τοῦ Μολίνου ἐκινδύνευεν ὄρμῃ πρὸς τὴν θύραν τοῦ κοιτῶνος, τὴν ὁποίαν ὅμως εὑρίσκει κλεισμένην ἔσωθεν. Κρούει, ἐπανακρούει. Οὐδεὶς τοῦ ἀνοίγει.

«Μὲ ἐπίσηκην ἀστραπῆς ὄρμῃ πρὸς τὴν ὀπισθεν ἐξοδὸν τοῦ θαλάμου, ὄθεν ἐξήρχοντο αἱ φωναί. . . Ἡ ὀπισθεν ἐξοδὸς τοῦ θαλάμου συνεκοινῶνει διὰ κλίμακος ξυλίνης μὲ τὴν αὐλήν. Εἶχε μόλις ὁ νυμφίος προβάλει τὸ βῆμα εἰς τὸν ἐξώστην ὄθεν ὤρματο ἡ κλίμαξ αὐτῇ, ὅτε διπλοῦς πυροβο-

λισμός ἐκρότησεν εἰς μικρὰν ἀπόστασιν καὶ δύο σφαῖραι ἐσύριζαν εἰς τὴν ἀκοήν του. Προήρχετο ἡ προσβολὴ ἐξ ἀνθρώπων ἐνεδρευόντων ἐν τῷ τόπῳ ἐκεῖνῳ πρὸς ἀποκλεισμόν τῆς ἐξόδου». Ὁ Πέτρος καὶ οἱ συγγενεῖς του ἀντιπροβοιοῦν τοὺς ἀγνώστους καὶ κατόπιν σπεύδουν πρὸς τὴν κλίμακα. Ἄλλ' ὅποια κατάπληξις! Δύο «φραγγάρχοντες Χανιώται» ἀφήρπαζον τὴν Σοφίαν Δὰ Μολὶν καὶ τὴν μητέρα της. Ὁ Πέτρος ἀπελευθερώνει τὰς γυναῖκας καὶ εἰσερχόμενος τέλος εἰς τὸ νόημα τῆς στυγεραῆς προδοσίας κραυγάζει :

— Εἰς τὰ ὄπλα!

Ἄλλ' ἄς ὁμιλήσῃ καὶ πάλιν ὁ πλατύστομος συγγραφεὺς :

«Ἡ αὐτὴ βοή ἀπανταχοῦ, ἐπάνω, κάτω, κύκλῳ τῆς ἐπαύλεως πεντακόσια στόματα ἐλαρύγγιζον βοηδρομοῦντα: "Προδοσία!" ἀνανακράζοντα εἰς τὰ ὄπλα! ἀναβοῶντα τὸ "Ἐλεεῦ!" ἐπικαλούμενα τὰ πολεμικὰ σημεῖα.

»Ἄλλ' εἰς τὸ ἀνάκλημα ἐκεῖνο οὔτε τυμπάνου κρούσμα ἀπεκρίνετο, οὔτε κλαγγὴ σάλπιγγος ἔδιδε τὴν παραμικρὰν ἀκρόασιν.

»Τί συνέβαινε εἰς τὴν αἴθουσαν;

»Καθ' ἣν στιγμὴν αἱ γυναῖκες ἀπηλλάττοντο χάρις εἰς τὴν ἐτοιμότητα τοῦ Πέτρου ἀπὸ τὴν βίαιαν τῶν φραγγαρχόντων ἀπαγωγὴν, ἐκ τοῦ ἐξώστου τῆς αἰθούσης ἐγένετο ὁ πατὴρ αὐτοῦ αὐτόπτης ἑτέρου δράματος τρομακτικοῦ. Ἡ πλατεῖα, πένθιμος πέπλος μνήματος κατὰ Ψυχοσάββατον. Οἱ κήποι κοιμητήριον ζώντων. Οὐδεμία φωνή, οὐδὲν νεῦμα ἢ κίνημα ἀνθρώπινον. Σιγὴ τάφου, ἀτρεμία ληθάργου... Ἐκ τῆς πρὸ ὀλίγου χαρμοσύνης καὶ θορυβώδους πανηγύρεως οὐδὲν τι ἄλλο αἱ αἰσθήσεις ἀντελάμβανον πλέον ἢ τὸ πείσμα τῆς ἀέλλης εἰσέτι τινάσσον νιφάδας φύλλων χολοβαφῶν ἐπὶ τῆς καταχθονίου σκηνῆς.

»Καὶ ὅμως παρὸν καὶ ὅμως ἀκέραιον ἀνέπαφον τὸ πλῆθος ἀνέμενε ἐπὶ τῆς σκηνῆς αὐτῆς. Ζωντανός, αὐτοπρόσωπος παρευρίσκετο σύμπας ὁ λαός. Τὴν πλατεῖαν, τοὺς κήπους, τὴν αὐλὴν, τὰ προαύλια ἐπλήρουν εἰσέτι τετρακισχίλια ψυχαί. Μεστὰ αἱ τράπεζαι εἰσέτι — κατασκεπεῖς καὶ χλόη καὶ στιβάδιον — πρόχειροι αἱ δεσμίδες τῶν ὀπλῶν — εἰς τὴν οἰκίαν θέσιν τους οἱ φρουροί. Ἐτοιμοπόλεμοι περιπλέον παρήσαν καὶ οἱ πεντακόσιοι τῆς ἐπικειμένης ἐκστρατείας, δύο μόνον βήματα ἀπέχοντες τῶν τηλεβόλων. Ἀλλὰ φεῦ! σύμπαντες οὗτοι, ὅσους τοῦλάχιστον ἀπὸ τὸν ἐξώστην τοῦ πύργου καθέωρα τοῦ ὄμματός ἡ βολὴ ἀπαντες ἐκείντο βεβυθισμένοι εἰς νήδυμον ὕπνον, οἱ μὲν ἐστηριγμένην κρατοῦντες τὴν κεφαλὴν ἐπὶ τῆς πυγμῆς, τὴν δὲ πυγμὴν ἐπὶ τῆς τραπέζης, οἱ δὲ ἀνάστωμα ἐπὶ τὴν χλόην κατακεκλιμένοι. Στρατιῶται, ἀξιωματικοί, ἱερεῖς, γυναῖκες διῆγον ὅλοι καταδεδυμένοι εἰς βαθὺν λήθαργον. Ὅπιον εἶχεν ἐπενεργήσει εἰς αὐτούς».

Ἐν ᾧ δὲ οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, ἀπὸ κάποιαν κορυφὴν τοῦ πύργου καὶ ὑπὸ προδοτικῆς χειρὸς ἐξηκοντίστη φυσίγγιον εἰς τὸ ὅποιον ἀπήτησε

βροντή τηλεβόλου συγκλονήσασα τὰς ὑέλους τῆς αἰθούσης. Καὶ κατόπιν πυκνὸν νέφος κονιορτοῦ προεμήνυσε τὴν προσέγγισιν στρατοῦ. Τίποτε πλέον δὲν ἦτο ἀπόκρυφον.

«Ἡ φραγγαρχοντικὴ προδοσία», λέγει ὁ Ζαμπέλιος, «ἀπεκαλύπτετο καθ' ὅλην τὴν ὑπέραισχρον δυσμορφίαν τῆς».

Ὁ Καντανολέος δὲν ἔχασε τὴν ψυχραιμίαν του οὔτε κατὰ τὴν δεινὴν αὐτὴν στιγμήν, ἀλλὰ προσεπάθησε ν' αὐτοσχεδιάσῃ ἄμυναν ἐναντίον τῶν ἐπερχομένων Βενετῶν. Πρὸς τί ὅμως; Ἡ πάλῃ ἦτο ἄνισος, ἡ πάλῃ τὴν ὁποίαν ὁ Ζαμπέλιος μὲ ὑπέροχον μαεστρίαν περιγράφει εἰς τὰς κατόπιν κατανυκτικὰς σελίδας. Ἡ Σοφία δὲ Μολίν, αὐτὸς ὁ ἰδανικὸς τύπος ἐρωμένης καὶ πατριώτιδος, τὸν ὁποῖον πλάττει ὁ Ζαμπέλιος μὲ τὴν φλόγα τοῦ μυθικοῦ πάθους του, εὐρίσκει τὸν θάνατον κατὰ τὴν ἐκπολιόρκησιν τῆς ἐπαύλεως, ποῦ ὑπεκίνησεν ὁ πανοῦργος — ἀπιθάνως πανοῦργος — πατέρας, ἐνθ' ὁ σύζυγος καὶ ὁ πενθερὸς τῆς αἰχμαλωτίζονται διὰ νὰ θανατωθοῦν ἀπὸ τοὺς ἀδυσωπήτους Βενετοὺς δυνάστας.

* * *

Γύρω ἀπὸ τὸ δραματικώτατον αὐτὸ ἐπεισόδιον τῆς Κρητικῆς ἐπαναστάσεως στρέφεται τὸ ἀχαλίνωτον καὶ συχνὰ ἐκτρεπόμενον τοῦ ἀνιδιοτελοῦς σκοποῦ τῆς τέχνης, καὶ τὸ ἐκπηδῶν τῶν ὀρίων τοῦ εἶδους, μυθιστόρημα τοῦ Σπυρίδωνος Ζαμπελίου. Εἰς χεῖρας ὀλιγώτερον ὀρηκτικοῦ, ὀλιγώτερον μεγαλοπνεύστου, περισσότερον συνετοῦ, ὀλιγώτερον ἱστοριομαθοῦς, ὀλιγώτερον σοφοῦ καλλιτέχνου, εἰς χεῖρας ἀνδρὸς γνωρίζοντος νὰ διακρίνῃ ποῖα στοιχεῖα ἔχουν ἐνδιαφέρον μόνον διὰ τὸν ἐρευνητὴν καὶ τὸν φιλόστορα καὶ ποῖα διὰ τὸν ἀποβλέποντα εἰς λεπτὰς αἰσθητικὰς συγκινήσεις, οἱ «Κρητικοὶ Γάμοι» θ' ἀπηλλάσσοντο ὄλου τοῦ περιττοῦ βάρους, θὰ ἦσαν εἰς ἕκτασιν πολὺ μικρότεροι. Ἄλλ' εἰς τὸν Ζαμπέλιον ἐπάλαιον δύο προσωπικότητες : Ἡ προσωπικότης τοῦ ἱστορικοῦ καὶ ἡ προσωπικότης τοῦ δημιουργοῦ. Ἡ προσωπικότης τοῦ πατριώτου ἐρευνητοῦ, διὰ τὸν ὁποῖον πᾶσα λεπτομέρεια ἔχει ἀξίαν, καὶ τοῦ ἀνιδιοτελοῦς λογοτέχνου, διὰ τὸν ὁποῖον ἡ τέχνη σκοπὸν ἔχει τὴν τέχνην καὶ μόνον αὐτὴν.

Ὡσάν δὲ διὰ νὰ ἐπιτείνῃ τὴν σύγχυσιν ὁ συγγραφεὺς καὶ νὰ κάμῃ τὸν ἀναγνώστην νὰ ἀμφιβάλλῃ ἂν πρέπει νὰ θεωρήσῃ τοὺς «Κρητικοὺς Γάμους» ἔργον δημιουργοῦ ἢ ἔργον φιλόστορου ἐραμιστοῦ, ἐπισυνάπτει εἰς αὐτοὺς πίνακα τῶν βιβλίων τὰ ὁποῖα συνεβουλεύθη καὶ τὰ ὁποῖα ὑπερβαίνουν τὰ εἰκοσιπέντε, παρενίρει εἰς αὐτὰ πίνακας, χρονολογίας, ἄρθρα συμφωνιῶν, παραπομπὰς κτλ. κτλ.

Παρ' ὅλα ταῦτα, τὰ ὁποῖα καθιστοῦν τὸ κάπως σχοινοτενὲς βιβλίον παράδοξον, ἄηθες, κάπου - κάπου ἀνιαρὸν τὸ πομπικὸν ὕφος του, ἡ μεγα-

λοπρεπής και σχεδόν μεσημβρινή ρητορική, ὁ πλοῦτος και τὸ χρῶμα τῆς βυζαντινίζουσας γλώσσης του, ἡ ὁποία εἶναι νευρώδης και ἠχηρά, ἂν και στερηθῆται γραμματικῆς ἀκριβείας και ξενίξη ἕνα σύγχρονον ἀναγνώστην, τὸ τὸρνευμα τῶν περιόδων, αἱ λογοτεχνικαὶ τέλος ἀρεταὶ τοῦ βιβλίου καθιστοῦν τοὺς «Κρητικούς Γάμους» ἄκρως ἐνδιαφέροντας, περισσότερο ἐνδιαφέροντας ἀπὸ ἄλλα σύγχρονα βιβλία, τῶν ὁποίων οἱ συγγραφεῖς εἶχαν σαφεστέραν ἀντίληψιν τῆς διαφορᾶς τῶν λογοτεχνικῶν εἰδῶν, καθαρὰν γλωσσικὴν συνείδησιν, και ἐγνώριζαν καλύτερα τί εἶναι μυθιστόρημα. Διότι ὁ Ζαμπέλιος εἶναι ἕνας φαντασιόπληκτος ἱστορικὸς μὲ λαμπροφανῆς ὕφος, ἕνας ὑπερφυῆς γόης, ἕνας μεγαλόστομος ἀφηγητῆς, ἕνας συγγραφεὺς sui generis τέλος πάντων, μὴ ὁμοιάζων μὲ κανένα, ἕνας αὐθαίρετος παραμορφωτῆς τῶν γεγονότων πρὸς ἐξαγωγήν χρησίμων συμπερασμάτων τεθειμένων a priori.

Αὐτὸς εἶναι ὁ Σπυρίδων Ζαμπέλιος. Μία διάθεσις τραγικὴ, μία φαντασία βάρβαρος, ἀλλὰ θελκτικὴ, μία διάνοια πλουσία, ὕψηλῃ, ἀγαπῶσα τοὺς δογματισμούς, τὰ ἰσχυρὰ πάθη, τὰς βιαίας συγκρούσεις και τὰ μίση. Ὁ Ζαμπέλιος ἔχει τὸν φανατισμὸν νεοφωτίστου ὅσον ἀφορᾷ πᾶν ὄτι ἑλληνικόν. Ὁ σωβινιστικὸς φανατισμὸς του τὸν παρασύρει εἰς τὸ νὰ θυσιάξῃ ἐνίστε τὴν τέχνην του και τὴν τέχνην τῶν ἄλλων. Ἐδιάφορον. Ὁ Ζαμπέλιος δὲν εἶναι μόνον ὁ συγγραφεὺς τῶν «Κρητικῶν Γάμων». Εἶναι ὁ ἀπολογητῆς τοῦ Βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ, ὁ ἀποκαταστήσας τὴν ὑπόληψιν μιᾶς τῶν μακροβιωτέρων Αὐτοκρατοριῶν τοῦ κόσμου.

Αὐτὸ εἶναι εἰς ἀδράς γραμμὰς τὸ ἔργον τοῦ Ζαμπελίου. Ἀρχιτεκτονικὴ ἱστορικὸν ἔργον ἢ μυθιστορήματος, ὕφος λυρικοῦ ρήτορος διακοπτόμενον ἀπὸ παρεκβάσεις και ἀναδρομὰς εἰς τὸ παρελθόν, ἀπὸ πληροφορίας αἱ ὁποῖαι ὑποκεντοῦν τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ φιλιστορος και τοῦ μεσαιωνοδίφου, διὰ νὰ ζημιώσουν τὸ ἔργον τοῦ καλλιτέχνου, διαθέσεις παιδαγωγικαὶ, θέτουσαι τὴν τέχνην εἰς τὴν ὕπηρεσίαν τοῦ πατριωτισμοῦ. Καὶ μολαταῦτα οὐδεὶς δύναται νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι τὸ κολοσσιαῖον αὐτὸ βιβλίον μὲ τὰς ὑπερξακοσίας σελίδας, μὲ τὰς μεσαιωνοδιφικὰς παρεκβάσεις, μὲ τὸν ἀκατέργαστον ὄγκον τοῦ ἱστορικοῦ ὕλικου, μὲ τὰς πατριωτικὰς ἀποστροφὰς, μὲ τὰς ἀναδρομὰς εἰς τὸ παρελθόν, μὲ τὴν βυζαντινίζουσαν γλῶσσαν, μὲ τὸ πομπικόν και βάρβαρον και ἠχηρὸν ὕφος δὲν μᾶς συγκινεῖ ἐνίστε μέχρι κατανύξεως. Οἱ τύποι του εἶναι ὑπερβολικοί, τὰ οὐσιώδη των χαρακτηριστικὰ εἶναι πάρα πολὺ τετραγωνικῶς διαγεγραμμένα. Ἡ Σοφία Δά Μολὶν εἶναι πάρα πολὺ ἐμπνευσμένη, πάρα πολὺ ἐξιδανικευμένη εἰκὼν. Εἶναι σχεδὸν ἅγια. Ὁ Καντανολόος εἶναι ἰδανικὸς ἐπαναστάτης. Ὑπάρχουν ἢ ὑπῆρξαν ποτὲ τοιοῦτοι τύποι εἰς τὴν ζωὴν;

Ἄλλ' ἴσως θὰ ἐρωτήσετε : ἐὰν ὑπῆρχαν εἰς τὴν ζωὴν, ποῖον λόγον ὑπάρξεως θὰ εἶχεν ἡ τέχνη;

Οἱ «Κρητικοὶ Γάμοι» εἶναι ἔργον λυρικοῦ ρήτορος, ἱστορικοῦ καὶ πατριώτου. Ἱστορία δὲν εἶναι. Ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀκριβῶς εἰπεῖν οὔτε μυθιστορία. Εἶναι ἡ ἱστορία συμπληρωμένη ἀπὸ τὴν πατριωτικὴν φαντασίαν καὶ ἀπὸ τὸ μῖσος πρὸς τοὺς ξένους καὶ τοὺς κατακτητάς. Εἶναι μία ἀφορμὴ — μία ὑποκίνησις — μία γενναία παρόρμησις πρὸς τὴν καλλιέργειαν τοῦ δυσκόλου εἴδους, τὸ ὁποῖον λέγεται ἱστορικὸν μυθιστόρημα καὶ τὸ ὁποῖον θὰ ἀκμάσῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅταν εὑρεθῇ ἕνας τεχνίτης, εἰς τὸν ὁποῖον νὰ ὑπάρχῃ ἰσορροπία δυνάμεων — ἰσορροπία μεταξὺ τῆς σοφίας καὶ τῆς δημιουργικῆς φαντασίας.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ «ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ»

ΕΚΔΟΣΕΙΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΓΕΩΡΓΙΟΣ Θ. ΖΩΡΑΣ

Α'. «ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ»

Φιλολογικόν περιοδικόν κατά τριμηνίαν ἐκδιδόμενον
Ἐκαστος τόμος σελ. 650. — Ἐτησία συνδρομή: δρχ. 120.

Β'. ΣΕΙΡΑ ΔΙΑΛΕΞΕΩΝ ΚΑΙ ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΩΝ

Ἐξεδόθησαν:

1. Κωστή Παλαμά, Ἀνδρέας Κάλβος, Ἀθήναι 1969.
2. Κωστή Παλαμά, Ἰούλιος Τυπάλδος, Ἀθήναι 1970.
3. Γ. Τσοκοπούλου, Οἱ ἀδελφοὶ Σοῦτσοι καὶ ἡ πολιτικὴ ποίησις ἐπὶ Ὁθωonus, Ἀθήναι 1970.
4. Θ. Βελλιανίτου, Πολυλάς, Μαρκοράς καὶ ἡ Σχολὴ τῆς Κερκύρας, Ἀθήναι 1970.
5. Ἰωάννου Ζερβου, Ἀνδρέας Λασκαράτος, Ἀθήναι 1970.
6. Διονυσίου Στεφάνου, Γεώργιος Τερτσέτης, Ἀθήναι 1971
7. Ἀριστοτέλους Κουρτίδου, Ἡ ἐξέλιξις τοῦ διηγήματος καὶ μυθιστορηματος μέχρι τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ὁ Ἀλέξανδρος Ρίζος Ραγκαβῆς ὡς διηγηματογράφος, Ἀθήναι 1972.
8. Ἀρίστου Καμπάνη, Καλλιγῆς καὶ Ζαμπέλιος, Ἀθήναι 1972.

Ἐκαστον τεῦχος δρχ. 20.

Γ'. ΣΕΙΡΑ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΩΝ ΔΙΑΤΡΙΒΩΝ

1. Μ. Μαντουβάλου, Τὰ ἐν Ἑλλάδι πολιτικὰ γεγονότα τοῦ 1862 καὶ τὰ ἐν τῷ «Παρνασσῷ» κατάλοιπα τοῦ Δ. Βούλγαρη, Ἀθήναι 1971. Δρχ. 100.
2. Ἀρ. Στεργέλλη, Τὰ δημοσιεύματα τῶν Ἑλλήνων σπουδαστῶν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Πάδοβας τὸν 17ον καὶ 18ον αἰῶνα, Ἀθήναι 1970. Δρχ. 100.
3. Ἐπαμ. Βρανοπούλου, Ἑλληνιστικὴ Χαλκίς. Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων τῆς Χαλκίδος, Ἀθήναι 1972. Δρχ. 100.